

**ГЕОРГИ
БОРИСОВ**

ОТКАЧЕНИЯТ
ВАГОН

© Георги Борисов – автор, 2021
© Кирил Златков – художник, 2021
© Издателство „Фабер“, 2021

ISBN 978-619-00-1366-2

**ГЕОРГИ
БОРИСОВ**

ОТКАЧЕНИЯТ
ВАГОН

немерена реч

Издателство „Фабер“
2021

СЪДЪРЖАНИЕ

ПЪРВИ КОЛОВОЗ

- 13 Откаченият вагон
31 Денят се познава от сутринта
59 Краят на лятото, 69-а
62 Възпалявания с Пламен
(Масларов)
76 По острието на смъртта
(Курцио Малапарте)
82 Червеите на сладостта
84 Животът, който не е виждал никоѝ

ОРИЕНТ ЕКСПРЕС

- 91 В купела на първородния смисъл
(Христо Ботев)
105 Слово за камъка
(Иван Вазов)
108 Де е народа и де е земята бунтовница
(Никола Фурнаджиев)
113 Отровните сокове на времето
(Георги Марков)
122 Верблюди в Италия
(Йордан Радичков)
134 Котката под моста
(Миряна Башева)
137 Сън за Миряна Башева
140 Игри върху гърба на слона
(Николай Сарафов)
142 Приковаване на огъня
(Георги Рупчев)
142 „Соломон, тоз тиран развратен“
145 Смъртта на поета
147 Бележка на издателя

- 148 И камъните падат
(Севда Севан)
- 151 От Лафонтен до Рилке
(Вера Мутафчиева)
- 155 Ограскани от звездите
(Константин Павлов)
- 158 Да му се поклоним доземи
- 163 Три неща
- 165 Дух, излязъл от бутилката
(Въпросите зададе Евгения Гигова)
- 172 Придружителна бележка към ръкописа
„Появяване“
- 173 Докладна записка относно книгата „Появяване“
- 175 Преди края на представлението
(Стефан Десподов)
- 180 С котва в ръка
(Никола Радев)
- 186 Българин, изнесен напред
(Красимир Дамянов)
- 193 Казусът
(Влади Киров)
- 199 Книгата като музей
(Розалина Пепеланова)

ТРАНССИБИРСКАТА ЖЕЛЕЗНИЦА

- 207 Часовникарят на човечеството
(Велимир Хлебников)
- 237 Бащата на всеобщата държава
(Евгений Замятин)
- 241 Като счупена клечка кибрит
(Венедикт Ерофеев)
- 245 Но няма път за мен
(Николай Рубцов)
- 248 Поетът е навсякъде, където не е
(Юрий Кузнецов)

- 253 Космосът на Бродски
257 Непримирият
(Александър Солженицин)
260 Герой на нашето време
(Владимир Буковски)
272 В очакване на гения
(Юз Алешковски)
274 Светлина в края на гулото
297 Капка мед в буре с капран
310 Едновременно навсякъде
(Дмитрий Александрович Пригов)
324 Шампанско за хиляда евро
(Виктор Ерофеев)
338 Отзад напред
(Евгений Попов)
343 Благодатният огън
(Владимир Шаров)
357 Възхвала на спасителната непредсказуемост
(Херкус Кунчус)

ЦЕНТРАЛНА ГАРА

- 363 Нещо във въздуха
(Поглед върху българската литература днес)
374 Послепис
381 С непоносимата лекота на детето
(Момчил Николов)
384 Ограното куче на Христо Запрянов
389 От пролетния злак...
(Васил Балеv)
392 ... Към восъчната зрялост и осилите
396 Неразгадаемата болезненост
(Елена Алексиева)
398 Придружителни бележки
(Издателство „Профиздат“)
402 Наградата – ВИК

404 Смисълът на безсмислицето
(Даниил Хармс)

406 За три преводни книги

ВЛАКОВА ПОЩА

415 Източник, пожелал да остане анонимен

417 Когато мачтата стане мечта

419 Две писма, едното отворено

423 Писмо за еднократна употреба

429 Блажени нищите духом

432 Нищо у нас не се променя

(Отворено писмо до Дубравка Угрешич)

438 Докладна записка

ФАКЕЛ ЕКСПРЕС

453 На кого пречи „Факел“

459 Бодилите на живото слово

462 Като по стар римски път

467 Ако умре литературата, умира и нацията
(Въпросите зададе Деян Енев)

474 В движение

482 Масовата култура – враг номер едно на културата
(Въпросите зададе Аглика Георгиева)

486 Като орисия някаква

(Разговор с Марин Бодаков)

РАЗГОВОРИ В ЧАКАЛНИЯТА

497 Природата е мъртва, ако няма кой да я разчете
(Въпросите зададе Лидия Гълъбова)

502 Небето ще остане още дълго празно за нас
(Въпросите зададе Лидия Гълъбова)

506 Оядоха се тия кръгли нули
(Разговор с Миряна Башева)

512 Живяхме безсмислено и не оставихме следа
(Разговор с Таня Каранова)

- 526 Липсата на съпротива е убийствена за човека
(Разговор с Виргиния Захариева)
- 537 И цялото небе им ръкопляска
(Разговор със Силвия Чолева)
- 554 Божественият разум не е безкраен
(Въпросите зададе Оля Ал-Ахмед)
- 563 Преобърнатата е цялата ни ценностна система
(Въпросите зададе сп. „Култура“)
- 573 Маска за околосветско пътешествие
(20 Въпроса на сп. „Капитал“)
- 578 Биографична бележка

ПЪРВИ КОЛОВОЗ

ОТКАЧЕНИЯТ ВАГОН

Всичко започна оттам, че вместо паспорт в джоба ми имаше манерка. Или по-точно: паспорта си бях забравил, манерката – не.

(Манерката е плоско шише, в случая от английска сто-мана. Събира около 180 грама. Десетина-двайсет глътки, обикновено животоспасяващи. Зависи от глътките, разбира се... Нецо като бъчонката, която носят на шията си санбернарските кучета. В разказаната по-долу история тя ще вади от кома още доста от участниците в нея.)

Разбрах го 45 минути преди да излети самолетът ми за Лисабон. Реших, че ще повърна. Само при мисълта, че ще трябва да ния толкова отрано, ми се повдигна. Имах предвид не сутрешния час, разбира се, а 45-дневното пътуване, което ми предстоеше. „Ще получиш инфаркт, толкова си блег“ – каза жена ми. Качи се на колата, която беше неправилно паркирала пред входа на летището, и изфуча в посока, обратна на моята.

До вкъщи по въздуха са 15 минути. Една манерка път, като се има предвид граничната ситуация. Никакви шансове. Спокойно, казах си, спокойно. Всичко е писано. Пък и тук в края на краищата не е летище „Кенеди“, където всеки те дебне, сякаш си наркоман, а Европа, добрата стара Европа, „Орли“. Хубаво все пак, че е „Орли“, а не „Домодедово“, да речем. Отвинтих капачката и за да не губя време, отпих направо от джоба на сепрето. Старо, заучено движение. От славните още комунистически времена. Край. Връщане назад няма... Или има (втора глътка, двойна), но само напред – с влак. Месец и половина... През цяла Европа... Господи!

И не с кого да е, а с писатели – 104. „Сто и четири души те бяха на брой (трета глътка, тройна) и паднаха всички

във първия бой...“* От 45 гържави.. Не, аз съм луд. Накъде съм тръгнал? Сякаш не съм виждал писатели... Сякаш не се познавам... (Златни канки.) Спри самолета, Господи, или не, по-добре жена ми. А тя сега къде е? Какво виждаш от горе, кажи! Мене изобщо виждаш ли ме?! Виждаш ли ме как кацам в Лисабон и ято ангелчета в моряшки костюмчета ме срещат с песента „И замирисва на море“**? А приятеля ти Жозе Сарاماго виждаш ли го – как им дирижира с бъклица в едната ръка и как стиска табелка Borisso в другата? Или само ми гледаш сеура като ей оня гълъб там? Той пък какво иска от мен? Какво току ми се кокошини и фиксира като митничар? Да не е гълъбът на Пикасо случайно... Или се е маскирал като гълъб? Празна е манерката ми, Господи, и сега всичко е в ръцете ти – или в ръцете на жена ми, която също е в ръцете ти...

След половин час жена ми наби спирачки в краката ми. В краката ми гълъбът яростно кълцаше шепи фасове. Манерката беше пълна, самолетът също – и с един час закъснение. Денят – 4 юни 2000 година. Ясен, спокоен ден. Във въздуха наваксах закъснението и седмица по-късно едва догоних влака Магрид – Бордо.

Преди Магрид обаче видях Жозе Сарاماго. Както си беше писано. Заобиколи с широка крачка масите в банкетната зала на многозвездния хотел „Лишбоа“ и застана пред нас. Беше висок, кокалест мъж с вид на рибар, зарязал насила лодката си в морето. Стискаше прясна, току-що уловена риба,

* По христоматийната балада на Пенчо Славейков, посветена на четата на Ботев. Гениалният ни поет отвлякъл кораб по Дунава и с отряд живеещи в чужбина българи тръгнал да вдига поробеното си отечество на въстание срещу тогавашната Османска империя. Естествено, повечето били избити начело с поета.

** Един от хитовете на българската естрада, донесъл световна известност на автора му, както личи от текста по-горе.

която още пърхаше в ръцете му. Изгледа ни през дебелиите стъкла на очилата си и глухо изрече: „Скъпи приятели“. „Dears friends“ – звънко преведе преводачът на английски. „Chers amis“ – звънко преведе преводачът на френски. „Liebe Freunde“ – звънко преведе преводачът на немски. „Дорогие друзья“ – звънко преведе преводачът на руски. Извърнаха последователно глави към Сарамаго и замръзнаха в очакване. Министърът на културата на Португалия се изправи на нокти. Авторът на „Евангелие по Христос“ мълчеше. Тромавата ни вавилонска кула се олюля и срути. Печените прасенца в подносите надигнаха зурли и призивно заквичаха. Сарамаго се овладя и продължи: „От тук нататък на всеки един от вас му предстои да открие 104 територии. Желая ви на добър път“. Това бяха най-смислените думи, които чух през цялото пътуване. Духът на Магелан заигра в кръвта ми. Засвири в ушите ми и ме изду като винен мях. Беше попътен. Усетих как се отделям от земята и превземам пространството.

Първата беше Корина. Очите ѝ светеха с любопитството на нощно небе, наблюдавано през телескоп. Приличаха ми на звездни карти. Във вагон-ресторанта на път за Магрид я попитах знае ли, че Испания се намира под съзвездието на Голямата мечка. Не знаеше. А това, че копие то на Дон Кихот сочи право срещу нея? Също. Тогава ѝ казах, че искам да потъна в космическите кладенци на зениците ѝ. Зениците ѝ се смалиха и сложиха точка на поетическите ми опити. Корина пишеше проза и беше майка на три деца. Всяка сутрин от факса в хотела им пращаше рисунки и чак след това идваше на закуска. Сядах винаги до нея. След чудодейното си възнесение на „Орли“ още не можех да вляза в релси. Историите на Корина бяха, меко казано, странни и по особен начин ме отпуснаха. „Странно“ беше любимата ѝ дума. Не са ли ми странни двамата

словаци например – поглеждаше ме изпитателно тя. „Да, има нещо странно“ – съгласях се аз, мислейки, че намеква за преклонната им възраст. „Те са близнаци, знаеш ли?“ – изведнъж прошепваше Корина. „Как така близнаци – стрясках се аз. – Виж ги, че са с десет години разлика...“ „На тяхната възраст – слагаше поредната точка Корина – всички са близнаци...“

А още по-странен бил Лео. „Кой Лео?“ – недоумявах. „Швейцарецът! – произнасяше Корина така, сякаш не беше расла край Женевското езеро, а в Горноалтайския край. – Имал хиляда овни.“ „Не „овни“, а „овци“ – печелех време аз, за да разбере накъде бие. – А самият Лео какъв е – писател или овчар?“ „Овни, овни – гръпваше назад глава Корина, сякаш се канех всеки миг да ѝ налетя с рогата: – И на всичките бил дал имена, представяш ли си? И сега през ден звъни на приятелката си да пита как са... А тя дете чакала от него, знаеш ли?“

Една сутрин Корина ми се стори *странна*. Казах ѝ го. Този път не беше по време на закуска, а на обща, явно важна за Влака и неговия Началник Томас Волфарт пресконференция с висши испански чиновници в Мадрид, в „Каза дел Америка“. Упорито отказвах да товаря свободата си с имена и наименования на забележителности, а запуските си пилеех с Моцартова лекота от град на град, но „Каза дел Америка“ помня, защото си рекох: „Пак Америка да ни събере“. Тук няма да гадаем за коя от двете Америки става дума. Вече беше започнало разединението ни по хотели. Достатъчно бе да се зададе някоя по-богата и гъсто заселена част от Европа, и нашият Балкански полуостров възвръщаше мигом най-крайното си положение. Дори от бившия Съветски съюз, който винаги ни е смятал за свое естествено продължение, ни деляха. Извозвах ни с автобус до някое по-китно туристическо прибежище в покрайнините на града и ни

оставяха да се отдаваме на воля на дивите си балкански нрави по стаите. И по-добре. На нас центърът винаги ни се е отразявал нездравословно. С всички произтичащи за центъра последици от това.

Колкото до мен, аз лично ползвах пълноценно хотела си единствено в Париж, където по това време в жилището на жена ми гостуваше майка ѝ от София с леля ѝ от Виена и братовчедка ѝ от Нова Зеландия. Така че не се оплаквам. Но спрях да закузвам. Чаках нервно някое общоевропейско мероприятие, за да седна пак до Корина, както беше в случая с мадридската пресконференция. Тъкмо питаха Томас Волфарт защо точно нас е качил на Влака. В първия момент помислих, че става дума за мен и Корина, и уж спрях да я слушам. Огледах се и видях, че всички в залата са навели глави и трескаво пресъздават действителността в бележниците. Изпитах неудобство и необходимост да отвинтя капачката на манерката.

Томас беше нашият Създател, Човекът експрес, Човекът тунел, една истински ренесансова личност. Директор на Литературния център в Берлин, от една страна, и представител на германския технически гений, от друга, при това в най-чистия му вид, той беше успял да сътвори и пренесе от Царството на абстракциите в грубия материален свят своя проект в цялата му първична мощ. Идеята му се състоеше в следното: да скачи двата противоположни края на многострадалния ни континент с надземен, дълъг 7000 километра тунел, който да осигурява безпрепятственото движение на потоци от хора и същевременно сам да се движи. След три години вавилонски труд в лабораторни условия проектът с кодово название „Литературен експрес 2000“ беше на път да се осъществи и ние бяхме първите участници в него. Винаги съм твърдял, че по-издръжливо добиче от писателя няма, и в това отношение напълно

подкрепям Томас, а въпроса от залата в „Каза дел Америка“ смятам за спекулативен. Независимо от нечовешките натоварвания, на които бях подложен по време на експеримента, аз все още дишам и дори имам сили да пиша и да му посветя тия си редове в знак на благодарност към съдбата, че ни срещна лице в лице. Изумяваше ме енергията на този човек, когото по аналогия с Артър Кларк бих кръстил „Одисей 2000“, но за да не тревожа духа на Артър, където и да се намира сега (навремето, като ме видя в Коломбо, той предрече, че далече ще стигна; сега, сигурен съм, вече сверява данните ми със своите), ще го наричам просто Къртицата.

(Да ме прощава и Томас, но за мен къртицата е: 1. като всяко Божие творение далеч по-съвършена от космическата совалка; 2. като естествен вид и степен на интелигентност – далеч по-високо от кълвача и пощенския гълъб, взети заедно, така както прасето – от кокошката; и 3. като представител и дълбинен познавач на подземния свят именно тя е в основата на самодвижението и го владее издъно; ако и тук Томас не е съгласен с мен, да си припомни едно от значенията на думата в английския и особено в американския език, откъдето то вече прониква и в останалите европейски езици, да не говорим за руския.)

От тъмно до тъмно Къртицата сновеше от единия край на тунела до другия, без изобщо да слиза от влака. Това беше напълно в духа на открития от него Закон за самодвижението на тунелите. Цялата черна работа по обезпечаването и обезопасяването на такава гигантска конструкция като „Евровилон 2000“ (другото кодово название) лежеше изцяло на плещите му – от оборудването ни с индивидуални папчици и жълти отличителни знаци, безплатни жп билети и талони за бира, втори, че и трети вагон-ресторант (вярно, платени) и т.н. до издаването на специални укази

за преместването ни от точка А до точка Б през точка В в условията на облекчен режим. Случваха се и провали. Няма да забравя как на влизане от Естония в Русия директорът на Малтийския университет Оливър Фриджиери хукна от вагон на вагон по чорапи и с изпотени от ужас очила, като разбра, че няма изходна руска виза. Лично аз му го преведох под диктовката на зорките власти. Стояхме четвърти час на границата (ако не беше Указът на Путин, и четири дни нямаше да ни стигнат) и с Херкус от Вилнюс разучавахме древната „Новоруска защита“ на извънредно популярната по тия земи шахматна игра, редувайки празните плоски бутилчици водка „Кристал“ с пълни. По бръснатата глава на Херкус вече беше набола коса (целебното действие на манерката ми даваше своите резултати), навън валеше безнадежден дъжд и се хлъзгаше на струи по цистерните, застопорени и те като нас на преградения с бодлива тел съседен колотовоз, когато в облаците от дим във вагон-ресторанта се врязва като метеор новоизгряващата звезда на датската поезия Николай Стокхолм и през зъби изохка, че всички изходи и тоалетни във влака са затворени. Изведох го на площадката между двата вагона, насилихме вратата и без да слизаме, последвахме дъжда.

Подобни епизоди са неизбежни. Те обаче се губят дълбоко в личен план, ако ги сравним с посрещането ни в околностите на Хановер например, където за броени месеци Къртицата беше успял да построи цял град в наша чест. Там той се канеше да пренесе и събере под небето на Обединена Германия вече не избрани писатели, а раздираното от противоречия Човечество, като всеки един Народ обособи в отделен павилион. Така в рамките на половин ден и най-заетите от нас можаха да обиколят света, без да напускат околностите на Хановер (някои дори отскочиха до Вкъщи да се видят с близките, изперат, изгладят и т.н.),

и – най-важното! – да се убедят на живо в обективното съществуване и всемирния характер на Закона за самодвижение на тунелите. Аз лично останах озадачен от съжителството на България с държавата джудже Лихтенщайн, островитяните от Кипър и мъченическа Беларус, докато други, значително по-малки по площ и числен състав страни като Хърватия, Финландия или една Естония, да речем, към която толкова дружелюбно настроени са били винаги съседите ѝ, се ширеха в собствени павилиони.

Но такъв е явно ходът на историята според действието на Закона и дарбата на Къртицата да прозира в мрака на времето. По-наблюдателните от нас веднага забелязаха характерния му почерк и тук: диагонално прокопани в четирите посоки на небето въздушни тунели, висящи самодвижещи се релси и жълти (!) вагонетки, в които със скоростта на светлината вече се носеха първите преселници; тонове автентична пръст от различни точки на планетата за нуждите на определени страни – отлежала бургундска за павилиона на Франция, сахарски пясък с билиони барели суров нефт за павилиона на Обединените арабски емирства и т.н.

Повечето от павилионите наподобяваха къртичини. В тях Къртицата като Ной беше започнал да складира най-породистите образци на живата и неживата природа. Да не говорим за изумителните богатства и самодвижения на човешкия дух през вековете, които той беше успял да спаси от вечен застои и да струпа под благодетелния Ханوفر в цялото им национално многообразие. Въпреки пустинния пек навън в павилионите цареше хлад, птичи песни и фолклорни състави огласяха залесените с брезови горички тунели, вградени изкусно в стенните камери, и десетки леещи мавзолейна светлина монитори ловяха и анализираха всяко наше движение. По-късно тази гигантска

лаборатория, чийто умален вид аз бях вече видял в челния вагон на нашия Влак, придоби световна известност под името „Експо 2000“ (производно от „Експрес 2000“). И да не пропусна: пак тук станах свидетел на действието на един друг закон, който пряко засяга нас, писателите пътешественици, а мен лично ме разтърси със своята антична сила – Закона за превръщане на духовната енергия в подземна.* Откриването му дължим отново на Къртицата, но този път аз отдавам превес на литератора в него. За себе си го нарекох Законът на Сизиф и със сигурност щях да го подмина, ако случайно не бях срещнал младия белетрист Юри Елвест край павилиона на Естония, където се провеждаха изпитанията със Закона.

Юри пишеше разкази като Чехов и беше тръгнал пеш чак от Тарту, но му се счупила тояжката и взел Влага. Парче от нея той носеше винаги със себе си и то стърчеше от вътрешния джоб на елечето му като гърводелски молив. С него ли си води записките, питаш го. Юри вагеше остатъка от тояжката си от джоба, разклащаше я срещу светлината, сякаш беше прозрачна и съдържаше скъпоценна течност, и обясняваше: „Разбираш ли, Георги, тази пръчица е вълшебна. Както ти без твоята манерка, така и аз без нея няма да мога да се прибера у дома“.

Но не само това ни сближаваше. Юри изпитваше непреодолима слабост към „червените витамини“. Така той галено наричаше виното. Още в Лисабон си пребоядиса дългите панталони от естонско бяло в португалско червено и след

* За по-широката публика той беше онагледен така: висящи (градините на Семирамида, Евровилон и т.н.) кипариси (гървото на Духа и т.н.) с мечовидната форма на многостепенни ракети (енергията за мирни цели и т.н.) и черпещи жителните сокове на родната пръст (доставена пак от Къртицата) вагеха изпод земята и отново връщаха в нея огромни скални отломъци от стиропор.

това ходеше само по къси. В Испания си купи крушовиден винен мях, чиято тумбеста форма (за разлика от плоската на моята манерка) поддържаше чак до срещата с жена си на гарата в Талин. На излизане от Париж в горния преден джоб на елечето му видях недогоряла свещ, с помощта на която той и неговият френски издател открили в прашните рафтове на избата му бордо от 1914 година, след като до 3 часа сурринта чели старинни ръкописи на младо божоле.

Точно тази невзрачна, отдавна излязла и отново влязла в употреба недогоряла свещ с овъглен фитил помогна според мен на Юри да прозре много преди Хановер това, което аз заподозрях още при излитането си от Париж.

Не отричам, разбира се, и някои други обстоятелства.

В своето родно Тарту, където професорите били повече от студентите, а децата учели английския направо от улицата, Юри беше следвал осем години теология и биология, разнообразявайки мрачните метафизически занимания и природонаучни опити с посещения на семинара по драматургия в местното театрално училище. Така че беше овладял изтънко сценичните самодвижения на душата, а що се отнася до самия Закон и неговия най-висш израз – Тунела, мисля, че по-скоро инстинктивно се досещаше. Но вече беше осъзнал, че силата на човека е в неговите слабости, а личната му свобода – в степенята, с която им се отдава.

Черта на естонците ли е, не знам, или изобщо на малките народи, но такава дълбоко интимна слабост, каквато, да речем, беше слабостта на Юри към червеното вино, не му пречеше нито да я споделя с мен, нито да се отнася с необходимото разбиране и живо съчувствие към слабостите на цели държави в това отношение. Макар и по-рядко, но го виждах все пак и с чаша бяло вино в ръка да слуша, крачейки солидно и встрани от групата, речите на Къртицата по многобройните приеми, които управата на всеки град

даваше през вечер в негова чест и канеше и нас. В Брюксел, от уважение към белгийците, а по-късно в Дортмунд, от уважение към германците, Юри ни само бира, дори една сутрин в 6 часа на път за Влака закуси с „Леф“ или с „Дан“, вече не помня. На приема в Кметството на ХанOVER пък го забелязах да върти чаша ябълков сок (или уиски?!) между дланите си, с много лег вътре, и хладно, бих казал педантично, да разучава два от макетите на града, изложени в приземния етаж на бароковата сграда – отпреди и след войната, но го отгадох на шока от сблъсъка му със Закона за превръщане на духовната енергия в подземна и отредената на родината му от Къртицата участ. И действително още в Малборк под един сламен навес край брега на река Ногат Юри стисна здраво половинлитровата чаша и не я изтърва, докато на рицарския турнир в наша чест поляците не разгромиха тевтонците. Какво имаше в чашата, не знам, защото беше пластмасова. А от Вилнюс до Петербург, с кратко прекъсване в Талин, мина цяла Прибалтика на рижки балсам.

Валяха класическите за тукашното лято есенни гъждове и в очакване на първия сняг се присъединих към него. Юри беше по къси панталони, аз – по къси ръкави (във всеки град оставях за спомен по част от себе си) и с оглушало от разноезичния грохот на Влака ухо. Една-две чаени лъжички от тази гъста като течен асфалт настойка обикновено се сипват в чаша чай или кафе, но ние го пиехме в чист вид, а Херкус дори го разреждаше с водка и смяташе, че сме се обуржоазили. Балсамът биеше като спукана тръба в ноздрите и продухваше мозъка така, че от главите ни хвърчаха птици. Юри твърдеше, че пеели. Аз пък ги виждах. Стрелкаха се из клетката на вагона като лястовици и излитаха една по една в посока, обратна на движението.

В такива мигове Влакът спираше и Тунелът свършваше. Глинените бутилки на масата ставаха прозрачни и

балсамът стоеше на слитъци върху стъклената ѝ повърхност. Юри ги редеше по височина и ги местеше един по един пред Херкус. Херкус се усмихваше и ги отместваше. Прелиташе Виргиния, отпиваше по глътка от чашите ни като Врабче и отлиташе, а Херкус се мъчеше да я улови за лакътя. Димът от цигарите наоколо цъфтеше като люляк и в люляка седеше Дубравка. „Кажу едно стихотворение“ – пропяваше на български Дубравка и дланите ми изтръпваха, сякаш бях брал коприва. „Кажу, Кажу“ – припяваше ѝ Ненаг от Босна и бягаше с дългите си крака до другия край на Влака, където къташе още от Бордо своето „Вълчо тяло“: „Ей ти го хонорара!“. За миг опушената ми глава започваше да тегли като комин и третото ми око се отваряше. Амалгамата на гушите се свличаше и аз виждах сребристите им очертания. Виждах чистата като алпийски въздух гуша на Лео, нарамила белия облак на стадото му заедно с цялото небе над Сурселва и книгите му в кожения сак. „Луди, тука всички са луди! – оплакваше се гушата на стадото и то я гледаше с очите на Корина. – Това е Влакът на лудостта!“ Тръшваше сака на седалката до Кристина и започваше да вади едно от друго писаните яйца на матрьошките, които мечтаеше да си купи от Русия. Бяха единайсет на брой, и на дъното – колкото грахово зърно – спеше бебето на Лео. Кристина се надвесваше над него и гушата ѝ светеше като коледна топка. Беше толкова крехка, че ми се искаше да я загърна в памук и пратя с надпис „Чупливо“ на родителите ѝ. Но не смеех. Винаги съм бил непохватен. Все нещо ще счупя, както казваше майка ми...

А какво стана с Корина, ще попитате. Не знам, защото слязох преди нея от Влака. Или тя преди мен, вече не помня. Вече всичко се обърка. Самият ми разказ и той вече заприличва на тунел, от който излизане няма.

Тогава в Мадрид обаче, когато вятърът на Дон Кихот влезе в главата ми и ме отвя надалеч с моята бяла кобила (хич и да не бях слизал от нея!) по великата испанска земя, Корина влязла в хотелската си стая в центъра на града. Улицата навън била сравнително оживена и добре осветена, но в стаята царял абсолютен мрак. В първия момент Корина помислила, че е забравила спуснати щорите на прозорците, и затърсила ключа на лампата. Ключ не намерила, а стените, покрай които започнала да се движи пипнешком, били гладки като витрини. Направило ѝ впечатление, че се движи доста време, без да се спъне в някоя от предметите в стаята. Върнала се да отвори вратата, която току-що била затворила, но продължила да се движи безпрепятствено и назад. Врата нямало. Тогава извикала, чула само ехото от гласа си и изпаднала в ужас, защото все едно викала в кладенец. Решила, че сънува. Същия ден, 7 юни 2000, ѝ бях казал, че искам да потъна в *космическите кладенци* на очите ѝ. Това ѝ се сторило *странно*, но за миг я успокоило и навело на мисълта, че може би е попаднала в друго измерение. Веднага си спомнила за Алиса в Страната на огледалата и за манерката ми (още не се беше появила свещта на Юри), дори съжала, че я няма, когато усетила полъх или сянка на полъх от дълбоко стаена въздишка. Подобна въздишка оставя влакът на перона в метрото дълго след като е потънал в тунела. Застинала с кънтяща глава, но продължила да се движи и в следващия миг отгоре ѝ връхлетяла грамадна пеперуда. Пеперудата започнала да се блъска и удря в нея като в запален прозорец, а Корина – да маха напосоки с ръце и да отстъпва с гръб към стената, което всъщност я спасило. Стената – или вратата в стената – се отворила и тя излетяла навън като бял лист хартия, защото тъкмо в този миг край нея профучал влакът. Последното, което си спомняла, било,

че видяла като на кинолента цялото ни пътешествие – кадър по кадър, вагон по вагон, град по град.

Видяла ме и мен:

В Лисабон – с Мая от Скопие; в Магриг – с Дора от музея „Прадо“; в Бордо – с Кристина от Рим; в Париж – с жена ми и с тъща ми; в Лион – с Амбра от Париж; в Брюксел – с Виргиния от София; в Дортмунд – с Валентина от Калининград; в Хановер – с ...; в Малборк – с...; в Калининград – с Таня от бара, с Таня от автобуса и с Аполинария от кораба „Витяз“; във Вилнюс – с Лиза от университета; в Рига – с Кристина от Букурещ; в Талин – пак с Кристина, но от Рим; в Петербург – с Тоня Мармеладова от бюфета на 5-ия етаж в хотел „Октомврийски“ и с началника на Службата за безопасност към същия хотел Прокопий Прокопиевич; в Москва – в Москва следите ми се губели.

Когато на сутринта Корина се събудила, била по дрехи в леглото на хотелската си стая и с адско главоболие. Погледнала към вратата, за да се увери, че е на мястото си, и на мोकета пред нея видяла чудовищно красива нощна пеперуда с разкъсани крила.

Това видение на Корина предавам едва сега, защото тогава, по време на Магригската конференция, го сметнах – да ме извини добрата Корина – за плод на епилептичен припадък. Впоследствие обаче то се оказа пророческо. Подобни озарения е имал самият Достоевски, който също е пътувал из Европа с влак. Да си спомним къде започва неговият гениален „Идиот“. Въобще Влакът е наистина велико изобретение, което свързва не само различни точки от пространството, но и от времето – ако погледнем на отделния човек, а защо не и страна, като на отделен къс от Всеобщото време. Това пред писателя открива необозрими хоризонти. От една страна, вземайки читателите със себе си на Влака, той ги развежда из земи и ги среща с хора,

които те никога няма да видят. От друга, води действието и самия читател по най-занимателния начин (какво ли не му се случва на човек по пътя) към скришом избрана от него цел. От трета, под прикритието на Влака придава достоверен вид на най-фантастичните си идеи. И накрая, най-важното: има възможност да проследи движенията на човешката душа като част от Световната, ако приемем Влака за такава, и не само да ги проследи, а улови, направлява и въздигне в закони. Известно е, че тези движения са толкова по-силни, колкото по-неподвижен или несвободен е човекът, а има ли, кажете ми, по-неподвижно създание от затворения в купето пътник? Ами представете си за миг безкрайното, с десетилетия наред, движение на конски вагони по времето на Сталин с участието на огромни човешки маси, че и на цели народи в него. Ами ако вместо в днешния Берлин Влакът ни беше стоварил директно в газовите камери на някогашния Бухенвалд? Това малки експерименти ли са? Вярно, нашият беше къде по-демократичен и поставен под контрола на цяла цивилизована Европа, но Къртицата и в затвор да ни беше вкарал, а не в увеселителен влак, пак щеше да постигне необходимия за действието на Закона полет на поетичните ни души, мисля.

Така че, от която и страна да го оглеждаме, откритието на Къртицата е от съдбоносно значение за човечеството. В този дух дадох няколко интервюта в Москва, където следите ми действително се изгубиха. Споменах и конкретни данни, но общият ми патос се заключаваше в победоносното шествие на тунелите във всемирен мащаб. Руснаците веднага се отнесоха с необходимото внимание към съобщението ми – те винаги са се ориентирали по-добре в световен, отколкото в тяснонационален, че и в европейски мащаб. Затова и по време на разходката ни с влакче из градчетата на Европа руската група беше винаги

нащрек. Изключение правеше Валентина Соловѝова от Калининград и все се губеше.

И тук свършвам, защото разказът ми излиза с вагон повече от полагаемото му се място в Тунела. Но все пак моля Къртицата да не откачва този последен вагон.

Една нощ в Брюксел, след като току-що бях установил липсата на сакото си, срещнах Валя на така наречения Голлям площад в центъра на града. Площадът беше горе-долу с размерите на салона на Кукления театър в Москва, но Валя се беше загубила и като мише в приказка танцуваше любопитно от ъгъл на ъгъл в капана му, без да си дава сметка за опасността, която я грози. Вече бях свикнал да губя едно, а да намирам друго, така че не придадох особено значение на това странно стечение на обстоятелствата. Интересуваше ме манерката. За разлика от багажа ми, който в резултат на ускорението стремително намаляваше като обем, но запазваше масата си, тя не се подчиняваше на никакви закони. Нито я изгубих, нито пресъхна. Това необичайно явление не убягна от окоето на по-наблюдателните и те постоянно се трупаха около нея. Както и да е. Отбелязвам го, защото с нейна помощ отведох Валя до хотела, чийто адрес не знаехме (хотел „Аргус“, ул. „Капитан Креспел“ 6, почти на ъгъла с бул. „Златното руно“), и аз, противно на навика си, реших да пренощувам в него.

Качих се до стаята си, запалих(!), поогледах се пак за сакото, но го нямаше, и отидох до банята. Влязох и видях, че се намирам във Влака. Толкова бях уморен, а и така вече се бях сраснал с Него, че нямах нито нерви, нито време да анализирам ситуацията. Купетата бяха тъмни, светеше само коридорът. Запътних се към тоалетната. И тук, и в следващите вагони всички тоалетни бяха заключени. Прогължих напред. Минах празния вагон-ресторант, стигнах до локомотива и долових равномерно потрапване на колела.

Миг след това ме изпълни могъщата „Ода на радостта“ на Бетовен. Дръпнах рязко желязната Врата и прекрачих. Видях просторна кръгла зала от непроницаемо стъкло. В гъното ѝ, с гръб към мен, на мястото на машиниста седеше Къртицата и местеше плъзгачите на командния пулт. Мониторите на стените светваха един по един като прозорчета, зад които се развиделява, а „Одата“ набираше височина като в готическа катедрала. Вляво до Вратата, кръстосал крак върху крак в коженото кресло, седеше полуизлегнат къдрокосият италиански журналист Никола Лека. Никола пишеше и художествена проза, но в този час на нощта рисуваше Къртицата. Надникнах в големия му колкото нотна тетрадка бележник с бродирана подвързия и съзрях безкрайно множество, вписани една в друга, окръжности. Отдалеч окръжностите наподобяваха тунел, а самият Никола – младия Леонардо.

– Утре какво щяхме да им пускаме? – прозя се Никола. – Дортмунд или Хановер?

Къртицата се завъртя заедно с целия стол към него. Беше с кожено яке и с черни очила и мене изобщо не ме забеляза.

Дортмунд!

Когато разказах тази история на известния руски журналист Юрий Шчекочихин, той отвърна, че на моята възраст човек толкова дълго с влак не бива да пътува. Юрий беше мой приятел, но и заместник-председател на една особена Комисия към Думата и още същата вечер вместо във Влада на път за Минск се озовах във Влада на Комисията край Москва. Оттам ме прехвърлиха в Института на мозъка, основан според някои от Ленин с таен декрет още в зората на революцията, а от Института на мозъка – в Института за управление на тълпите. Този строго засекретен по отношение на тълпите институт се намира под земята(!), и то под Кремъл, затова повече нищо не мога

да кажа за себе си. Освен може би, че най-накрая Все пак се добрах до Вкъщи. Но не с влак, а със самолет. И не в Париж, а в София. На летището ме чакаше жена ми.

– Ти как дойде дотук? – не повярвах на очите си аз.

– С кола – отговори тя най-спокойно и ми подаде сакото.

15 ноември 2000

ДЕНЯТ СЕ ПОЗНАВА ОТ СУТРИНТА

Как да се опише един живот на десетина страници?
Ами щом трябва, ще опитам...
Страх ме е само, като го опиша, да не свърши...

* * *

Тези бележки дължа на Вера Мутафчиева.

Уважавам тази жена и изпитвам искрени симпатии към нея – още от времето на „Интерлит-82“ в Кьолн, когато, за да се спасим от скучните общи заседания и приказки, бягахме край брега на Рейн да пием бира, макар че почти през цялото време валеше. Дъждът не ни пречеше, напротив – Вера страдеше истински, като бяла мечка в зоологическа градина, щом само леко се позатоплеше. Заедно със съветската и тази на домакините българската делегация беше най-многочислена. „Интерлит-82“ беше първата общоевропейска писателска проява, която Западът организира в отговор на софийските „световни“ срещи, посветени на борбата за мир. Левчев вече ме беше взел за свой заместник в списание „Факел“ и подписал заветната за всеки пишещ у нас членска книжка на Съюза на българските писатели, включи ме и в делегацията като доказателство за бащинските грижи към по-младите творци у нас.

И така ни запозна и сближи с Вера.

Един ден – много вода и бира вече беше изтекла надолу по Рейн – звъни Вера: „Как си – пита, – какво правиш?“ „Тъкмо си стягам куфара, Вера! – отговарям в предстартова треска аз. – Канили са ме на Първия международен фестивал на книгата на открито в Москва.“ „Разгеле – възкликва Вера. – Решила съм да те включа в един сборник с интервюта и спомени. Искам да направя по-обширен разговор с тебе.“

И се уговаряме, като се върна, да ѝ разкажа туй-онуй за себе си на чашка в съседната на Вера пицария, а тя след това да ми изпрати въпросите. Акцентът на разговора трябвало да падне върху „Факел“ – като как се списва и продължава да излиза у нас едно „толкоз добро издание“ – и на обстоятелствата от живота ми, благодарение на които съм се отдал на литературата и на него.

Прибрах се аз и ха днес, ха утре да се видим, накрая Вера рече: „Абе, Жоре, я вземи сам да нахвърляш петнайсетина страници, най-късно до 15 юли, пък аз след това ще добавя въпросите“. Годината беше 2006-а, списанието излизаше с пълна сила, печатницата чакаше втора книжка, нямаше как да я отложя. Изневиделица на път за Париж от изборите в Македония отскочи за ден или два жена ми, не бяхме се виждали с нея месеци, какъв по-напред „живот да описвам“. Обадих се на Вера и тя ми „удължи“ срока до рождения ми ден, понеделник, 17 юли. Уви. Дали заради празника в разгара на лятото, или заради пламналата неочаквана любов на мой приятел, която се наложи и аз да споделям, не можах да предам тия си записки в срок и те не видяха бял свят. Така и ги оставих – недовършени. Вина за това има не само времето, сигурен съм. Ами аз. Просто неволно и без да съзнавам, съм отлагал последната точка – нали нея слага винаги животът. Защо да го изпреварвам? Защо да се разделям със спомените си за него, а значи и с него? Какво след това ще описвам?

И спрях по средата. Без точка. Нямах време.

* * *

Първото стихотворение съчиних на десет години. Горедолу по това време, помня, Зарко, моят най-добър приятел по махала, дойде на рождения ми ден вкъщи и ме попита какъв ще стана. Отговорих: литератор. Зарко разбрал

„император“ и започна да се кикоту. Пусках да го ударя, но реших, че не си струва. Зарко беше луд, за него най-важното беше да натиска под балкона на партера Любка и да ѝ събува гащичките, за да види какво има под тях. Веднъж ме накара и мене да погледна. Тогава живеехме на булевард „Ленин“ №43, до Полиграфическия комбинат, и един летен ден, както си бях по къси панталонки (аз и зимата дори карах кънки така на езерото под ресторант „Ариана“), без на никого дума да кажа, занесох свои стихове във вестник „Септемврийче“. Въобразивах си, че като съм на две крачки от редакцията, съм част от нея, един вид вътрешен, и че няма начин да не ме напечатат. На бюрото седеше младият Анастас Стоянов, ровеше нервно чорлавата си коса и бърчеше чело така, сякаш решаваше задачи по математика, а аз още от малък мразех математиката. Стоях прав насреща му и чаках да вдигне глава, когато влезе друг детски поет и възторжено издекламира: „Мистър Твистър тръгнал със транзистор! Бравос! Виж само как веднага се запомня!“. По ония времена за мен мистър Твистър звучеше като Чичо Сам, срещу когото „Работническо дело“ печаташе в почти всеки брой зловещи карикатури от Красен Ракаджиев. Разбрах, че става дума за нещо като детска поемка на другаря Стоянов срещу Чичо Сам, която оня беше слушал по радиото, и излетях надолу по стълбището, без дори да си прибера стихотворенията.

От дете още се носех с такава скорост, че баба ми викаше „куршумчето“. Преди да се преместим до Комбината, живеехме цялото четиричленно семейство при нея и дядо ми на улица „Любен Каравелов“ №11, в кооперацията на Петър Динев и Камен Калчев. И двамата бяха кротки хора и колчем ме зърнеха да вземам стъпалата през три, опираха гръб в стената на стълбището. Веднъж не чух лоша дума от тях, а бях буйно дете и кой знае каква

тупурдия съм вдигал точно над кабинета на Камен Калчев. Живеехме на последния, четвъртия етаж, нямаше асансьор и мене току ме изстрелваха я до хлебарницата, я до млекарницата. Бяхме много хора и хлябът бързо свършваше. В хола спяха баба ми Бонка и дядо ми Стоян, а в другата стая – Вуйчо ми. Сам. Той следваше икономика и играеше баскетбол в ЦДНА заедно с Цеко Барчовски и Малейката, бащата на знаменитите днес Три сестри Малееви. Вуйчо ми – Богомил Марков – Графа – беше завършил Руската гимназия с Дора Бонева в един клас и макар да се беше абонираше за съветските „Спорт“ и „За рубежом“, по цели нощи ловеше западни радиостанции. Понякога вкарваше в стаята си Ага, гвамата се заключваха и до среднощ слушаха джаз. Ага пушеше като комин, по-късно научи и вуйчо ми на тоя занаят, а той – бъдещата си съпруга Криста, преди сватбата гражданка на ФРГ, а днес образцова домакиня. Стояхме в антрето с баба ми и вдишвахме ароматния тютюнев дим от цигарите на Ага – „Папастратос“. За разлика от майка ми, баба ми обичаше тютюневия дим, така къщата ѝ миришела на мъж. Ще да съм бил на 7–8 годинки, но цял примирах, като си представях как вътре в тъмното вуйчо ми и Ага се целуват и пушат. Вече бях изкарал първата си любов в детската градина на ъгъла на „Паренсов“ и „Малъвица“. Казваше се Маша, има ни на снимка. Танцуваме като ангелчета по небеносини престилчици и гледаме в обектива. По-късно Маша стана главен редактор и съсобственик с Вивиана Асса на един женски вестник. Вивиана е жена на моя стар приятел и дългогодишен колега от „Факел“ Румен Леонидов.

Но до „Факел“ има още много време.

И въпреки това – тръпки направо да те побият – с каква желязна логика и право към целта пердаши по релсите на живота неразгадаемата на пръв поглед съдба. Малко

такава логика, миг концентрация и комбинативна мисъл – и ще си видиш смъртта...

Ето: аз и моят бъдещ тъст Александър Велев сме се родили в една и съща кооперация – срещу Женския пазар, на улица „Георги Кирков“ №8, улица „Драгоман“ по негово време! Помня дори тучния трудноподвижен старец с червено лице и бяла коса на първия етаж под терасата, на която ме обливаха със слънчева вода и държаха гол през лятото – Никола Габровски, дядо на тъста ми и собственик на кооперацията преди 1944-та. Бъдещия си тъст не помня просто защото по онова време се е бил изнесъл.

Спомням си вечно мрачния хол и накичената с червени топки и бели памуци елха, под която светеше първият ми новогодишен подарък. Седях под елхата като в гора и не исках да изляза от нея. Според майка ми ще да съм бил на годинка и половина.

Майка ми беше детска лекарка, но освен безпогрешната интуиция, на която често се осланяше при поставянето на диагнози, имаше и абсолютен слух. Като ученичка беше свирила на цигулка при Добрин Спасов. Къде се дяна тая цигулка, толкова години я пазехме!... Изчезна и тя като майка ми... Баща ми пък завършва най-напред право и като стажант-юрисит на някакво тържество в Съдебната палата чува пианистката, която репетира арията на Херцога от „Риголето“. Не се сдържа – и я изпява. И вместо асистент в Юридическия факултет – пак студент – в Консерваторията. Завършва и нея и ей ти го – солист в Софийската народна опера. Чува го Христо Бръмбаров и го прибира под крилото си. Хубав глас имаше баща ми наистина, чист и звънък, тенор. Школата на Бръмбаров роди певци като Гяуров, Гена Димитрова, Димитър Узуннов, Асен Селимски, Гюзелев. Баща ми, Борис Богданов, не можа чак толкова да се прочуе – според него виновна за

това била майка ми, не му създавала необходимите условия, Все го товарела с домакинска работа, Все била недоволна и го критикувала как нее! Навремето всички се чудеха на брака им – лекарка и оперен певец! А те се бяха запознали и влюбили един в друг още в казанлъшката гимназия и се обичаха, мисля, чак до развода си, че и след това. Така че на мене любов не ми е липсвала и в този смисъл съм имал щастливо детство – какво по-важно за едно дете от това да усеща наоколо си обич! Макар мен да ме целуваха само когато спях или се правех, че спя...

Меката Мария Вкъщи беше баща ми, майка ми ни държеше изкъсо с брат ми, особено мене като по-голям. Излизаше рано сутрин и се връщаше късно следобед или чак вечер, даваше по 7 – 8 нощни дежурства месечно в ИСУЛ и все баща ми тичаше след репетицията с трите алуминиеви канчета за храна до стола на Операта. Едно лято, помня – да съм бил трети за четвърти клас, – ставам от сън, вкъщи – никой, а на масата в кухнята бележка от майка ми: какво да напазарувам и как да сготвя тиквички с ориз. Бях послушно дете още, изпълних точка по точка рецептата. Бях гладни години. Първата ми автобиография започваше така: „Произлизам от бедно лекарско семейство“. Чак докато завърших Френската гимназия, я карахме с брат ми на попара – едната сутрин попара с мляко, другата – с вряла вода и нагробено сирене. Това палачинки, варени яйца, шпеков салам, мед или конфитюр за закуска – забрави. Какво остава за детегледачки, жени за чистене.... Та, като нямаше кой да се занимава с мене – едната баба в Казанлък с две доведени дъщери, другата директорка на Математическата гимназия, а в детска градина стъпех ли, до вечерта ми се лепваше някоя шарка или заушка, – баща ми ме грабваше и ме замъкваше в Операта. Знаех я цялата на пръсти, още не мога да изтрия от

себе си острата миризма на пот и спирт по съблекалните, пълните с лизнин кошчета за боклук по гримьорните, брагатите боляри по коридорите, натоварения със сангъци асансьор с дзвукрила врата, балерините с конски опашки и черно трико, което сваляха с едно само движение, сякаш не съществуваш... Но най обичах да се дя невидим заг кулисите и да гледам как танцуват горе в светлината на прожекторите прашинките. Що сценична прах съм изгълтал покрай баца си през ония години!... Бях научил всички опери наизуст, но така и не приех това изкуство, а като ученик изобщо го отрекох. Окончателно ме отврати влюбеният в Маргарита Фауст. Бях вече бледолик юноша, току-що прочел „Червено и черно“ в оригинал, твърдо решен да покори висшето общество... Неизвестно защо смятах, че бароковото фоайе на Операта с амурчета по таваните и огромни огледала с позлатени орнаменти, в които се оглеждах през антрактите, търсейки своята мадам Ренан, е най-подходящото място за тази цел. Последното представление, което посетих, беше „Фауст“ на Гуно. По сцената като лоена тонка се търкаляше и пищеше „Обичам тееееее!“ Възпълненият и възнисък тенор Куршумов. Не останах дори за антракта. Може великолепно гласове да имаме, но сцената си е сцена, а не подиум за проповеди и саксии с фигури. Абе съветска школа... Скован, напласен народ...

Най-напред учех в 7-о (sic!), тогава „Георги Димитров“, а от 1964-та – в 9-а гимназия с преподаване на френски език „Георги Курков“ (sic!). В 7-о изкарах до седми клас, от първи до четвърти – при другарката Стоянова, която не се умори да ме учи и да повтаря с майчинска усмивка: „Шило в торба не стои“. Мисля, че ме обичаше, колкото и немирна да бях. Във всеки случай аз ѝ се доверявах като на майка. Помня как ни посрещна в двора на първия учебен ден, отведе ни в

класната стая и накара всеки от нас да изпее по една песничка. Станах, казах си името и изпълних арията на Папагено от „Вълшебната флейта“:

*Жена или девойка
е все едно за мен,
ще бъдем чудна двойка,
нощта ще стане ден.*

Другарката Стоянова онемя. Опита се да се усмихне, но не успя. Попита какво работят нашите, а аз се разплаках.

Четири години по-късно написа в бележника ми: „Синът ви прави странни изявления, че е животно“.

Бях се научил да муча и мучах непрестанно – като тичах зад каруците или отивах на училище по улица „Паренсов“ и минавах край паметната плоча на Г. П. Стаматов, чиято къщица западаше от година, мучах и в междучасията, и в час. Просто ми идеше отвътре. Докато един ден др. Стоянова не издържа, попита ме аз животно ли съм, и аз ѝ отвърнах троснато: да, животно съм. Тя поиска бележника ми и написа в него следната забележка: „Синът ви прави странни изявления, че е животно“.

Наистина не виждах нищо лошо в това да съм животно. Непрекъснато мъкнех вкъщи врабчета, котки и кученца, по едно време баба дори ми позволи да гледам кокошка на балкона на „Любен Каравелов“. Хранех я с царевични зърна, скришом ѝ носех и кокали и тя дори снесе няколко яйца. Един ден клъмна и издъхна, както си беше вързана за крачето за решетката на балкона. Така ми се е забила в съзнанието тая смърт, че двацет години по-късно в „Балада за скитника“ написах: „Но като пиле ще умре, / ако за кокала го вържеш“. Иначе няхах никакъв страх от змии, жаби, гуцери, ловях ги с ръка и ги носех на майка ми, а тя пицеше. Когато се

пренесохме на булевард „Евлоги Георгиев“, на ъгъла с „Гурко“, почти заживях в зоологическата градина, която се простираше до Паметника на Съветската армия тогава. Всяка вечер слушах рева на лъва и лая на чакалите. Надвесвах се от прозореца на Пламен Масларов, който гледаше право към градината, и виках: „Пуй, пуй, пуй!“, а мисирките радостно ми отговаряха в хор. Бях съвсем сериозно решил да стана пазач или гледач на животните в градината и да напиша книга със стихове за тях. Още не бях чел „Зверинец“ на Хлебников, нито пък „Столбцы“ на Заболоцки, но явно съм бил на прав път. Яд ме е, че цял живот трупах записки и се стяха за голямата книга, вместо да я напиша веднага, та да премина към следващата. Забравя се не само видяното, но и преживяното.

Слава богу, че навремето нямаше телевизия, с отровата на книгата свикнах от малък. Гълтах по една на ден, нощем нашите, като заспяха, палех нощната лампа под одеялото и четях. Една вечер бръкнах в джоба на дядо ми и му обрах стотинките. На другата сутрин си купих с тях книги. Игваше в училище един мъж с куфар, вадеше от него книги и през голямото междучасие ги редеше в коридора направо пред вратата на класната стая, като да продаваше сусамени хлебчета. Как му разрешаваха, умът ми сега не го побира. Не са били явно толкова сурови времената. Дядо ми беше кротък човек, душата му с памук да извадиш, а и хич не беше стиснат, макар и банков чиновник. Напротив, обичаше да харчи. Преди съм си закачваше панталона в антрето и аз посегнах втори път. Баба готвеше чудни манджи, страшна домакиня беше, а панталоните на дядо ми бяха широки, с издути от ключове и носни кърпи джобове. Как да не бръкнеш!... На следващия ден мъжът пак се появи и този път си купих най-дебелата книга, „Наследникът от Калкута“. Но не успях да я прочета. Не защото не беше

още за мен, а защото дядо ми се усети, че го пребърквам, накара ме да си призная и да върна книгите. Може кротък да беше, но кипнеше ли... Бях наречен „крадец“. От срам избягах и се скрих на тавана, Вуйчо ми се канеше там да слуша джаз. Сврях се на скришно под изнесеното от долния етаж банково бюро, цяло в паяжини, и пренощувах с един черен гълъб. Събудих се призори, когато гълъбът изведнъж изплющя с криле и се блъсна с всичка сила в стъклото на капандурата. Падна, посегнах да го вдигна, а той заби такова око в мен, че видях нищото. Излетях наголу по стълбите и натиснах звънеца вкъщи. Оттогава ме е страх от птиците и високото.

Другата ми кражба беше напълно съзнателна. Директорът на Френската гимназия Симеонов беше страстен планинар и ни водеше цялото училище по екскурзии. Нямах много-много вяра на френския език и наблюдаваше най-вече на патриотичното възпитание. Обиколихме страната благодарение на него, да е жив и здрав! И ето че идва ред на Търново, само че събират по пет лева предварително. Къде такива пари у нас по онова време, майка ми щепеше стотинката на две, масово се пестеше, на ден ни се отпусаха по 10 – 15 стотинки за сандвич в голямото междучасие, но закусвахме предимно вкъщи с по една попара. Едно лято, вместо да идем на морето, прати баща ми да работи цял месец като изкопчия, за да изкара някой лев отгоре. Ей такива заплати получаваха по онова време лекарите и певците! Вече се бяхме пренесли на „Евлоги Георгиев“ и мой съсед и съученик от съседния клас „С“ беше днешният скандален режисьор и продуцент Пламен Масларов, който живееше на ъгъла на „Гурко“ и „Евлоги Георгиев“. Срещу нас тънеше в зеленина и любовни въздишки Паркът на свободата. Ресторант „Ариана“ още работеше, през дългите летни вечери откъм пълното със златисти отблясъци езеро се

носеха сладните шлагери на оркестъра, а на осветения дансинг над него танцуваха двойки. В другия бряг на езерото обаче, откъм стадиона, беше тъмно, там трупаха касите с празни лимонадени шишета. Много лимонада се пиеше тогава, вървеше с всичко – с червено вино, с ракия и мастика, с кебачета. Едно празно шише струваше колкото или дори повече от самата лимонада – 10, мисля, стотинки. „100 шишета – примижа Пламен – и сме готови.“

Промъкнахме се ние с Пламен до касите, напълнихме всеки по две пазарски торби с шишета и изгърбени запресичахме моста над канала, когато чухме вик: „Стой!“ . Какво ти „стой“, беж да те няма, колкото краката ти държат. Тичаме покрай стената на зоологическата градина, ама торбите стискаме, а празните шишета хвърчат и гърмят като гранати. Оня зад нас и той търчи, а по едно време вика: „Стой, ще стрелям!“ – и стреля! Вместо да застанем на място обаче, ние си плюхме на петите. През ония години, малко преди да го удари в ходилата болезненият артрит, който след това плъзна по гръбначния му стълб във вид на неизлечимата Бехтерева болест, Пламен беше изненадващо бърз и пъргав, с тънки глезени и отскок, на който всички завиждахме – тогава играехме и баскетбол и ленивият наглед Пламен налиташе като оса в борбите под коша. Драснахме в тъмнината, без обаче да изпускате торбите, от които шишетата започнаха да скачат като живи по тротоара и оглушително да гърмят. Беше вече късен час, а гърмежите – толкова нагъсто, че преследвачът ни даде предупредителен изстрел. Но и това не ни спря. Ослепели от страх, се свряхме в дъното на едно общо мазе на улица „Гурко“. След минута нахълтаха милиционерите с пистолети в ръце и един от тях замахна с дръжката отгоре ми. Та бой, та бой по главите с дръжките на пистолетите. Вдигнах лакти и той направи часовника ми на сол. Първият

В живота ми, подарък от майка ми – позлатен „Анкар“, после до края на гимназията ходех без часовник. Та хайде в милицията, та давай писмени показания... Отърва ни майката на Пламен, тя тогава беше секретарка на генерал Агаян, първия заместник-министър на ДС, на когото леля Светла се обадила. Ей така, за едни потрошени лимонадени шишетата, животът ни можеше да забие съвсем накриво.

Гимназията отпътува за Търново, нас ни пуснаха по къщите. Всичко се размина с едноседмичен домашен арест на хляб и вода и пълна забрана за каквито и да е Взаимни свиждания. Ама срам, срам, седим заключени като прокажени по цели дни, нито някой ни говори, нито да ядем ни дават – крадци! Аз само чакам нашите да тръгнат за работа, прокрадна се до хладилника, надигна капака на тенджерата и без да я вадя, оберя с лъжицата отгоре-отгоре, после заравня... Докато гимназията се върне от Търново, прочетох „Страдание и Възторг“ на Ървинг Стоун и изписах една тетрадка стихове... С Пламен обаче – въпреки бдителния надзор, главно на майките ни – не спряхме тайно да се срещаме. Само чакахме да останем сами по къщите и с прибежки и озъртания на всички страни, както подобава на истински крадци, начаса изскачахме навън. По необясним за мене начин петте лева бяха останали непокътнати в хастара на Пламеновото сепре и докато нашите бяха на работа, бяхаме да набиваме кебанчетата в кебанчийницата „Васил Левски“ на „Патриарх Евтимий“. „Не ти ли присягам?“ – подпитваше ме лукаво Пламен, а аз, давейки се, отговарях в същия стил: „Страшно!“.

* * *

В края на гимназията имах вече готова стихосбирка. Вярно, не видях бял свят, но повечето стихотворения бях напечатал в „Средношколско знаме“, „Родна реч“ и най-вече във

Вестника на Френската гимназия „Младежки плам“. Списание го четуримата с Валентин Робов, Васил Стоев и Марин Галовски и много преди Георги Господинов, Бойко Пенчев, Йордан Ефтимов и Пламен Дойнов бяхме повторили, нахлупили фуражки до очите, снимката на кръга „Мисъл“. Че и във вестника я публикувахме! Не знам преди нас някой да го е правил. Скромната идея принадлежеше или на Вальо Робов, или на Васко Стоев.

Туй за сведение на тия след нас...

На абитуриентския бал отидох пеша. За кола семейството ми можеше само да мечтае. Имах любима, но я криех и от себе си и знаех, че няма да я видя. Дълбоко презирах, а и до днес не мога да се помирят с абитуриентската истерия, животинските крясъци на тийнейджърите, безсмислените тоалети, грешните пари за тях. Вървях сам по „Царя“ с ясното съзнание, че се разделям с нещо завинаги, че си късам пъпната връв. Знаех, че много дълго няма да се върна тук, а когато се върна, ще бъда друг.

Приеха ме и история, и българска филология в Софийския университет, но аз вече бях решил, че след като няма как да се добера до Сорбоната, ще уча в Москва. Мухата за Литературния институт „Максим Горки“ ми беше пуснал още преди година баща ми и аз отнесох папката си със стихове на улица „Ангел Кънчев“ №5 в Съюза на писателите. Председател беше Георги Джагаров и само с неговата препоръка можех да кандидатствам в този „единствен в света институт за писатели“, който беше към Съюза на съветските писатели и който самият Джагаров беше завършил.

Товава той беше недостижим, но в моя клас учеше Варя.

Варя дълго време беше Стефанова, докато един ден мярнах смаян, че на една от тетрадките ѝ пише: Варя Джагарова. Беше в края на гимназията и в началото на неудържаемия възход на чичо ѝ. Скромната и добродушна Варя

стана изведнъж непреклонно принципна, а мен започна да ме гледа с немигащи очи и стиснати устни като другарката Йотова, учителката ни по руски, омъжена за полковник. Бях, общо взето, една от положителните личности на класа, освен в списването на училищния вестник участвах и в Киноклуба на гимназията, и в непрекъснатите рецитали по определен случай, режисирани от днешния вечен замглав на вестник „Култура“ Христо Буцев. Дори класните си по литература пишех в стихове, за което вместо двойки получавах шестици и самочувствието ми растеше. На всичко отгоре бях избран и за комсомолски секретар, написах и химн на класа и в продължение на две години развих бясна дейност – от организирането на общоучилищен бал с маски в гимнастическия салон и продажбата на домина вместо билети, които с Вальо Томов и няколко съученички една цяла нощ изрязвахме на грейна ракия на вилата му в Драгалевци, до провеждането на омразната за момичетата физзарядка в класната ни стая през голямото междучасие. Имах подкрепата на Вальо Томов, по когото въздишаха всички най-разтропани мацки в училище, и на члена на Учкама Стефан Нончев – мои съученици и най-добри приятели до днес, макар че вече минаха две години, откакто Вальо застана пред Голямата Черна Дъска. Добре че Варя поне не разбра защо беше тази неуморна дейност. В никой случай не от любов към Комсомола, естествено, срещу който след поредната повратна реч на Тодор Живков „За поврат в работата на Комсомола“ бях написал поемата „Не по врат, а по шия“, а защото се бях хванал на бас за две шишета червено вино с Юлиян Коцев – Жула, от съседния „С“ клас. Жула беше лют и краен, но дълбоко самобитен ум и заяви, че ще получа две шишета червено обикновено, ако заемем първо място в комсомолското съревнование на района и грабнем непреходното знаме „Кирковска паралелка“.

Спечелих аз. Връчиха ми триъгълното знаменце и то години наред сбира беззаветно прах на библиотечката във вилата на баба и дядо, която те строиха също години наред и която брат ми продаде много след тяхната смърт, когато заради жена избяга от семейството си в Швейцария...

Така благодарение на Варя, но отчасти и заради тая си дейност един ден се срещнах със съпругата на Джагаров, Цветана, и връчих друг екземпляр от стиховете ми. Тя май вече отговаряше за известната „Библиотека за ученика“ на издателство „Български писател“. Не помня там ли ѝ занесох папката, но си спомням с благодарност как мило и обещаващо ми се усмихна на изпроводяк.

След две седмици ме викнаха в кабинета на мъжа ѝ. Срещу мен в целия си ръст, с отметната назад глава и чорлава, редееца вече грива стоеше прав Джагаров и сякаш се римуваше с портрета на Ботев зад него над бюрото му. Липсваше му само сабята. Стисна ми ръка и досуц като Ботев отсече: „Талантлив поет си, пращаме те за Москва! Само умната! Да пазиш българското име и семе! И му мисли, ако ни доведеш някоя рускиня!“

Рускиня, слава богу, не доведох. Но имаше и украинки, и кабардинки, и литовки, и туркменки, и финландки, и грузинки – и лезгинки, и ножове, и побои, и запои, и доноси, и стихове, и стихове... При всяко свое прибиране в София мъкнех по куфар с книги, цяла библиотека вдигнах вместо дом... Два месеца след първото си слизване на 23 август 1969 година на Киевската гара в Москва, някъде около ноемвриските празници, грабнах обратно влака за София и за глътка въздух. Разрешение не взех от никого, нямаше да ме пуснат. Вече ме бяха викали в Деканата за антисъветски настроения, задето съм бил заявил, че Съветският съюз е затвор. Зелен бях още за такива прозрения, но истината е, че водейки за ръчица своя състудентка, поетеса при това,

към общежитието ни, я попитах защо то така прилича на затвор... А иначе, щом още стъпих на московска земя и сангалите ми хлътнаха в нагорещения асфалт, бях арестуван и отведен в участъка срещу общежитието – защо съм се бил разхождал по къси панталони. Освободи ме мордонецът Федя Пиянзин. Федя беше председател на студентския профсъюз в института, нисък като гъбка и със заметнати през огромното му теме мазни кичури руса косица. По-късно разбрах, че пише проза, а тогава беше единственият, когото в празния коридор на петия етаж съгледаха жадните ми за познания очи. Той приближи по пантофи, попита ме откъде съм и дали имам пари, и в името на българо-съветската дружба тутакси ме изпрати за водка и домати. С водката криво-ляво се справих, тогава тя струваше 2 рубли и 63 копейки. Когато обаче стигнах до мезето и вместо килограм „памидори“ няколко пъти повторих „кило домати“, продавачката ме изгледа с нескривана омраза, кресна в упор: „Пошёл ты на хуй!“, и изрева: „Кто следующий?“.

Следващият беше милиционерът...

После изпод земята изникна Федя. Беше разгарът на лятото, до края на студентската ваканция имаше седмица и ние с Федя люснахме на екс по чаша топла водка за дружбата. Бяхме сами в цялото общежитие. Аз бях единственият новодошъл, Федя – единственият, който не си беше отишъл в родната Мордовия, нямал пари.

Кой знае, може и дом да е нямал. Години по-късно научих, че в съветската автономна република Мордовия на глава от населението се падал по цял един лагер.

Прочутото общежитие на Литинститута на улица „Добролюбов“ 9/11 (чузунената табела с фенер над надписа свалих и окачих на вилата на баба и дядо) беше седеметажно, с две общи бани и билиардна в мазето, и с маслени портрети на руски класици на всеки от седемте етажа.

Етажите бяха снабдени с общи кухни и умивалници, от които се преминаваше към тоалетните. Чиниите в тях бяха без клозетни дъски и обикновено препълнени. Дълго след висшето си образование, придобито в тях, и следдипломната специализация в родната казарма мътех, кацайки на чинията, което изпълваше с атавистичен ужас майка ми и тя, вече в качеството си на лекар, не спираше да ме заплашва, че един ден под тежестта ми порцеланът ще се пръсне и ще ми разпори седалищните части. Тогава още не знаех, че съм придобил синдрома на Мао от партизанските му години и подет от цялото му най-тясно обкръжение. Иначе до ден днешен сънувам огромни казармени тоалетни, полумрачни, с хлъзгави локви урина и купчини лайна из тях. Какъвто и психоанализ да бъде направен на този кошмар, да не се забравя първоизворът му – московското общежитие.

Съжалявам, че трябваше да се отклоня, има и по-възвишени детайли. Прозорците на стълбището например гледаха към градинка с паметник на Ленин и бяха укрепени с мрежи от външната страна, за да не се хвърлят или падат пияните студенти от тях. Половината обитатели бяха поети, хора влюбчиви, самонадеяни и крайни. Един от тях, чиято книга стихове „Крайт на света – зад първия ъгъл“ четвърт век по-късно излезе у нас в мой превод, например се напива и пита за последен път бъдещата си жена ще легне ли с него. Тя отговаря отрицателно, той отваря прозореца откъм улица „Добролюбов“ и скача от него. Прозорецът е без мрежа, френски, с ниско и тясно балконче, украсявано от студентите най-често с бутилки кефир и студоустойчиви продукти. Политайки от прозореца, Юрий Кузнецов се качва за колана си на решетката и увисва надолу с главата, а докато викат помощ, заспива. По-късно той стана един от най-дълбоките и неразгадаеми руски поети, а преди година почина. Надявам се смъртта му да е била естествена и лека

и да е спял, докато е висял над бездната. В последната си поема „Слизане в ада“ той обикаля геената огнена заедно с Христос. Няма как да я открия тази поема, макар и да е била напечатана в списание „Современник“ през 2004 година. Изобщо от известно време насам реалният свят се разпадна окончателно, а връзките между материалното и духовното се стопиха и помежду им легна рязка граница, където се настани светът на виртуалното. Вече всеки е сам за себе си.

Друг случай: най-добрият ми приятел Игор Бехтерев, мой съсед по стая, една нощ, вместо да се качи на асансьора, поема по стълбите пеша и залита или решава да излети през един от прозорците на стълбището. В два часа през нощта, както трескаво довършвах дипломната си работа, той влетя кървав и мъртвопопян и се просна по гръб на леглото. Оставих го минутка така, докато реша как да му отмъстя, когато изведнъж от устата му изхвъркна гейзер и се върна в нея. Игор захърка и посиня. Втурнах се и го обърнах по корем. Погълнатото от него беше в такива количества, че го събирах с лопата. Цяла нощ не мизнах – то вони, то оня хърка и се дави, а на сутринта се събужда, както е по дрехи, гледа, че са целите в кръв, и вдига към мене виновни, избелели от пиене очи. „Всеки миг ще те приберат, стягай се!“ – почти изсъсквам аз. „Ама защо?“ – пита Игор. „Наистина ли нищо не помниш? – отвъръщам. – Заклал си дежурната на Входа!“

Никога не съм виждал по-чистосърдечен ужас и отчаяние. Игор се заозърта, впи поглед във вратата, после стисна с кървави длани глава, заклати я така, сякаш пак ще повърне, и се тръшна седешком на кревата. Повече не можех да издевателствам. Седнах до него и му разказах всичко, както си беше. Нищо не му спестих. Накрая добавих, че го търсят да си плати счупеното стъкло, и му дадох десет рубли. Десет

рубли бяха една трета от тогавашната руска стипендия. Игор стана и повече през този ден не се върна.

Мисля, че плати прозореца с други пари. След време обаче, когато му се роди дете, го кръсти на мен. Жена му беше с десетина години по-възрастна от него, но той, както винаги, се влюби в нея от пръв поглед и в края на един май двамата се ожениха за два дни. Още по време на сватбата я преби, защото била проститутка. Дватама изпотрошиха всички сервизи в къщата, част от които, със златен кант, бяха още отпреди революцията. Оттогава беше и зестрата на невестата – огромната като чакалня на гара стая на Армянски переулок с масивни мебели. Лида беше жена от сой и с минало, което влудяваше довчерашния ми съквартирант. Игор ни, докато не свърши сесията през юни, не спря да пие и тя. Бях им кум и въпреки че стаята ми в общежитието беше вече напълно самостоятелна, през вечер преспивах в необятната комунална квартира. Сутрин Лида излизаше трепереца на работа, а Игор влизаше в банята. Беше напълнил ваната с бутилки алжирско вино ден преди сватбата. Една нощ ме помоли да му вържа ръцете с каиши за рамките на кревата, за да не посягал повече към алжирското, а когато заспа, жена му легна до мене. След няколко дни двамата с Игор взехме последния изпит и заминахме при родителите му в Оренбург. Пътувахме с влак през житата и гледахме как в 40-градусовия пек се samozапалват. Оренбург лежеше точно на границата между Европа и Азия, на река Урал. Първите дни седяхме в централния ресторант на двуетажния град и пиехме кауфено пиво в трилитрови халби. То не беше газирано, но се пенеше и сладнеше, и ако бях вече влизал в пъб, щях да кажа, че е досуц като английската наливна тъмна бира. Някъде около два часа следобед въздухът започваше да се пълни с особен звън, по-скоро грънчене, и изведнъж от двата края

на пустинната главна улица към бирената лавка срещу ресторанта започваха да се стичат забрадени бабички с кофи. Гледах ги омагьосан като от картина на Брьогел. Жените се нареждаха на опашка и безропотно очакваха цистерната с бира. Пълнеха кофите направо от канелката и бързешката поемаха обратно.

Ден преди да отпътувам, Игор ме заведе на плаж – на осеяния с кръгли камъчета и напрошени стъкла бряг на бързоструйната река Урал. Заг храстите в рядката горичка пикаеха подути от бира мъже. Самата бира продаваха под една дялана на ръка табела, чийто връх сочеше към безкрайната степ. Табелата беше закована на дървен стълб и на нея пишеше с криви букви: АЗИЯ. Полуголи мъже и жени пристъпваха от крак на крак под табелата, опразваха на един дъх по халба, а продавачът я поемаше, монваше в кофа с тъмнокафява вода и плакнеше в друга със светлокафява.

Когато се добрах до Москва, беше вече краят на юли. В общежитието нямаше къорав човек, дори силуетът на Федя Пиянзин не се заклатушка в дъното на коридора. Само след месец трябваше да се връщам отново. Имах трийсет и две рубли, колкото струваше билетът за влака, и трийсетина копейки отгоре. Билети нямаше за седмици напред. Пъхнах в джоба една ластична мрежичка и си купих шише кефир с два калъпа черен хляб. Така отидох на гарата. Влакът тръгваше в полунощ. Изчаках да се качат редовните пътници и се запътих към най-крайния вагон. Шафнерът, подозрително трескав и небръснат, беше явно сутрешен. Тикнах му в ръцете задграничния паспорт с трийсет рубли вътре и той ме заключи в купето си.

Такъв начин на придвижване из необятната съветска страна беше широко разпространен и се наричаше „заешки“. По този начин обиколих половината империя. Но само със студентската си карта, паспорта си не показвах. Като

чужденец нямах право да напускам Москва на повече от трийсет километра в периметър. Като заек обаче – да.

(Пътувал съм така дори със самолет. Ами да, с Гена Ломиа!.. Направо не е за вярване!... Най-неочаквано Гена реши, че трябва непременно да видя абхазка сватба, и ме замъкна на летището. Показахме си студентските карти – и толкоз! Дето се вика, и самолета можехме да взривим. Просто умът ми не го побира – желязна завеса, пиле не може да прехвъркне, а ние се носим като на вълшебен килимче накъдето поускаме... Колкото е по-мъртва хватката, изглежда, толкова е по-безчувствена и безсилна към неспирното щъкане на живота... И ето ме – летя за първи път наяве, извисявам се безкрайно и дъхът ми спира, а Гена превежда с неземна лекота мои стихотворения. Едно, две, три... По някое време, като ме видя, че място не мога да си намеря, извъртя пред очите ми два куплета на абхазки, преведе си ги на руски и заяви, че иска да ги чуе на български, преди да кацнем. Гена беше по-горен курс, от стар литературен род, при това специализираше превод, а аз – първи курс, поетче-сукалче. Нито езика знаех като хората, нито проумявах хората зад фасадата на езика в тази непроницаема държава. Криво-ляво стъкмих превода, Гена го одобри, кацнахме. Сухуми ми се стори ослепителнобял и тъмнозелен. За първи път виждах кипариси и стройни като тях столетници. Гена ме заведе в украсения като музей с маслени портрети апартамент на чичо си, председател на Съюза на абхазките писатели. Пихме чай, ядохме курабии – и хайде на село на сватба! За разгривка, за лек отскок преди сватбата – бутилка водка в хоремага на селото с друг чичо на Гена. Държа пълната до ръба водна чаша в едната ръка и ментово бонбонче за меze в другата. Пием прави, на екс. Сватбата е в планината – димящи котли, редица от маси, отрупани с варено месо, суджуци, плодове и зеленчуци, всякакви зеленила, коняци,

вина; бели покривки досами тревата, рогове и наздравци; Гена четете стиховете ми, аз рецитирам неговите, избират ме за тамага, аз съм чужденец, при това българин, при това гост, а тук изпитват особена слабост към българите, за гостенина – да не говорим, гостенинът тук е божество – и аз се опитвам да им върна любовта, държа пламенни тостове, руският рухва като освободена от чепа бъчва; стискам коварния рог, скърцам със зъби – само да не заспя, да не ударя с глава масата; а когато рухвам в къщата на Гена и скачам посред нощ разтърсван от вулканични спазми, в тъмното не мога да намеря вратата на клозета....

Самолет, Сухуми, селска сватба... стихове... стига...)

* * *

Вече повече от трийсет години, откак съм завършил института, не спират да ме подпитват: е, как така човек може да се изучи за писател?

Можех и лекар да стана, човешкото тяло още ме тегли като звездното небе нощем, но майка ми и гума не даде да се издума: беше се напатила на нощни дежурства, нагледала на кръвица и смърт, и то на най-несправедливата – детската, и явно, колкото и сурова да е била с мен от малък, жалела ме е... Пък и какво на нея, лекарката, ù даде медицината през епохата на социализма освен болести? Пести цял живот за едно апартаментче, здравето си разсипа по хорските болести, а когато остана и тя без бъбреци като някогашните си пациенти, държавата мина и през нея с раздрънканата си линейка. Днес московската ми диплома, която след пет години вагене на очи и душа в корема на кита оправда стократно смехотворната си специалност „литературна работа“ и ме изгърби от оран и копан на чужди ръкописи, не струва повече и от свидетелство за завършени бръснаро-фризьорски курсове. Вярно, че и много врати ми отвори,

но два пъти повече затвори, главно поради стените, които издигаше насреща ми завистта и омразата. „Виж го тоя, завършил в Москва! За писател! Комунистическо копеле!“ Въпреки това не съжалявам за годините, прекарани в Института на „Тверски булевард“ №25. Всеки път, когато се явях на изпит, минавах край паметника на Пушкин и го поздравявах, а изпитите си вземах с отличен. Преди да замина за Москва, любимите ми поети бяха Ботев, Яворов и Бодлер, донякъде и Лермонтов. Москва ми отвори очите за Пушкин, а той – за лекотата, с която трябва да се носи и най-тежкият товар. Знам десетки негови стихотворения наизуст, много забравих. Всяка сутрин на път за лекции учех по едно в тролея. Половин час до Пушкинския площад, половин – обратно. Слава Рибас ми беше подарил негово томче от поредицата „Народна библиотека“, цялото го наизустих. Като се прибрах в България, не можех обикновен безсъдържателен разговор с дама да проведа. Постоянно говорех в рими и извършвах сложни танцови стъпки, което, естествено, плашеше жените и ги прогонваше. А там, в тролей №3, застанеш прав до някое паднало от небето създание, пропееш в стихове – и то и спирката си изпусне, и слезе на твоята, и тръгне подире ти като Евридика... Толкова жадна за поезия и любов страна не съм виждал, половината свят съм обиколил. Освен че имаха уши и бяха просмукани с тютюн и алкохол, самите стени в общественият ме облъчваха с поезия и аз я дишах деннонощно. Колкото и пластове тапети да бяха налепен един върху друг, стиховете избиваха през тях като родилни петна, като неизличими старинни стенописи. Нощ не минаваше, без някой да ми похлопа на вратата и да ме събуди с думите: „Искаш ли да ми чуеш новите стихове?“. Една нощ излизам в коридора, гледам – ситни напред-назад човече по чорапи и като ме вижда, спуска се към мен, шмузва се зад вратата на

стаята ми и шепне: „Слушай какво написах!“. И декламира едно от бъдещите класически стихотворения на новата руска поезия. После иска пиене, разреждам му лавандулов спирт с вода и човечето – с кръгло бебешко лице и плешиво като бебе – люсва на един гръх спирта, запива с остатъка от запарката в чайника на масата, а листенцата от чая плое срещу мен. „Ти защо ме поздравя оня ден? Защо ме пусна в стаята си? Знаеш ли ме кой съм?“ „Не“ – отвърщвам чистосърдечно и оня настръхва. „Аз съм Николай Рубцов! Дай да запаля!“

Година или месеци по-късно го уби в леглото любовницата му, също поетеса. Задушила го с възглавница. Сега щеше да е на седемдесет. Нея осъдиха на седем или осем години лагер.

Той беше единственият от съвременните поети, чийто стихове рецитирах. За него и написах курсовата си работа. Беше завършил същата година, когато аз бях първи курс. Това, че са го приели да „учи“ в института, първо редовно, а после задочно, е било чиста случайност и в Ректората не може да не са го знаели. Бил е на косъм, но не са го изключили. За него се носеха легенди – как една нощ в общежитието свалил двуметровите портрети на Пушкин, Лермонтов, Тургенев и Достоевски, окачени на всеки етаж, наредил ги на седмия и започнал да се чука поотделно с всекиго от тях: „За ваше здравье, Фьодор Михайлович“... Как се вясвал от дъжд на вятър на лекции и зарязвал сесията по средата, без да се явява на изпити. Помня как Сидоренко, беловласият му семинарен ръководител, разказваше: „Идва при мен, трепери цял и казва: „Не издържам, Николай Николаевич, ще се разболея, трябва да се прибера на село“. И духвал („Стихи из дома гонят нас“). Колкото и правоверно да се пишеше и да бдеше за дисциплината, ръководството на института знаеше кога да си затваря очите. Опреше ли обаче работата

до политика и идеология, сваляше маската и ставаше безпощадно. Правеше го рядко, но с добре познатата ни от шедьоврите на социалистическия реализъм революционна жестокост. Ненапразно литературният институт носеше името на Максим Горки. Но не от времето му на остров Капри, а на Беломорканал, костницата на стотици хиляди мъченици, положили основите и на нашата люпилня за слагкопийни партийни кадри.

Винаги съм мразел многолюдните компании – думата не можеш да си кажеш, всеки се надвиква с другия или театрално декламира прав и иззема правото на глас. Но през тия нощи именно, когато се изпиваха цистерни водка, куполът на общежитието се разпукваше и от него надничаше Божията майка.

Така полека-лека трупах тайни знания, никой не ми е наливал поезията в ухото, а и да е наливал, за тая работа трябва ухо. В курса най-напред бяхме 24 души, повечето от тях, особено от републиките, с по няколко години трудов стаж или филология зад гърба си. Бяхме разпределени в семинари по поезия, проза, граматургия и превод, които се провеждаха всеки вторник. На семинарите се обсъждаше написаното от нас през последните месеци. За рускоезичните автори нямаше проблеми, останалите представяхме буквален превод, наречен подстрочник. В обсъждането задължително вземахме участие всички и обикновено разфасовахме безмилостно автора. Аз повечето мълчах, а първата година ред не написах. Добре че най-напред семинарен ръководител ми беше Сергей Наровчатов, всенародно известен поет фронтовак, един от шефовете на Съюза на писателите на СССР. Той ту боледуваше, ту ходеше по важни заседания и командировки. Минаваше за един от най-ерудираните и дълбоки поети в института, имаше и книга литературна есеистика за Лермонтов, и всички ми казваха: голям късмет

имаш. Изтекоха два месеца, а него все го няма, докато един вторник най-сетне се яви, седна тежко, извади от джоба си трофеен пепелник – беше изкарал Войната от начало до край, оттогава бяха и петте му най-добри стихотворения – и си запали папирота „Казбек“. Докато се накашля, мина първият час. През втория всеки от нас трябваше да предаде списък на десетте си любими поети. Моят започваше с Ботев и Яворов, Наровчатов вдигна кръглото си розово лице с ясни сини очи и попита българин ли съм. Бях единственият чужденец в курса, като изключим сънародничката ми Надя Попова. Покрай баща си – дълги години търговски аташе в Москва – Надя беше завършила гимназия в Москва и прописала стихове на руски, с тях и влезе в института. След този паметен въпрос на Наровчатов повече не го видях и през втория семестър на негово място дойде по-младият и енергичен Егор Исаев, също фронтовак, автор на поемата „Съдът на паметта“, за която десетина години по-късно получи Ленинска награда. Втората си поема „Далече в паметта“ Егор пишеше, докато се занимаваше с нас през следващите четири години. И слава богу, защото беше изцяло погълнат от нея и не се напъваше да създава от нас граждански активни лирици, а единственото, на което ни учеше, беше усет към словото и обема му. Можеше с часове наред да си играе с определена дума, да я оглежда, подхваща, подхвърля, върти на пръста си, опитва с език, пробва със зъби, гали, ритва – същински Чарли Чаплин от филма „Великият диктатор“. Когато дойде и моят ред за обсъждане и аз с помощта на Игор направих подстрочници на няколко от най-добрите си ученически стихотворения, бях потресен: в буквален превод от стиховете ми не беше останало нищо. Нищо! Въздух под налягане! Срам! Неизказан срам! Затворих се в себе си и две години дълбах навътре, цедейки нечленоразделно по някоя друга дума. Четях, както

руснаците пиеха, и не пиех изобщо. Егор усети какво ми е и не ме закачи веднъж дори с намек, благодаря му. Една зима не се прибрах в София за Бъдни вечер, останах сам на целия етаж в общежитието и за седмица изхвърлих задрелите се в мен десетина стихотворения. Всички те влязоха в бъдещата ми дипломна работа и първа книга „По пладне някъде в началото“, за която през 1978-а взех наградата „Владимир Башев“. Вече работех във вестник „Литературен фронт“.

В редакцията на „Литфронт“ попаднах като стажант в края на четвърти курс през 1973 година. Отидох там по свое желание – първо, за да науча повече, и второ, за да се запозная с Васил Попов. Той завеждаше отдел „Проза“ и първия от трите месеца практика изкарах при него. Заемаше най-малкото помещение в редакцията – на петия етаж, където редактори са били всички по-именити наши белетристи – Радичков, Ивайло Петров... Стаичката беше с балконче, място в нея имаше само за едно бюро и два стола. Аз седях на втория отстрани до балкона и изчитах обемистата папка с ръкописи. Васил Попов беше тежък и мълчалив човек. Пристигаше половин-един час след мен от кафенето на партера, казваше „Здрасти, Гоше“ и стоварваше чантата си на писалището. Беше винаги с цигара, тя не слизаше от ръката му. Ръката му също беше тежка, особено опакото ѝ, ръка на бивши боксьор. Докладвах бързо-бързо, сбирах листовите в папката и сядах на кръглата масичка отвън пред кабинета му. Имах чувството, че му преча, че му се натрапвам, и сигурно е било така. Васил Попов нямаше нужда от моето мнение, всичко беше предрешено и той просто се чудеше как да ми създаде работа, без да ме унизи. Един ден се престраших и му дадох за автограф „култовия“ през ония години роман „Времето на героя“. Като го намери пред себе си на бюрото, без обложка и явно неведнъж четен, Васил Попов се сепна, вдигна глава и ме

изгледа така, сякаш за първи път ме виждаше. Тогава бях още Георги Б. Богданов и ред не бях още публикувал с бащиното си име, с което смених фамилното заради другия Георги Богданов, автор на пиесата „Сезонът на големите гъждове“ и на стихове, които смятах за слаби. Още не беше излязла великоленната му повест „Златната река“, пък и ние двамата не се познавахме, само ни насъскваха един срещу друг от разстояние. Васил Попов така и надписа романа си: „На Георги Богданов и брат му Стоян“. После стана и ме взе със себе си в кафенето да пием по водка. В работно време! От живота ми в Москва бях свикнал постоянно да се крия и изпих стоте грама на екс, без и мускул да трепне по лицето ми. Васил Попов се направи, че не е забелязал нищо, но ми поръча втора водка и ме заразитва за Института. Постепенно се отпуснахме и двамата и той се разговори. Всяка година си вземал отпуска, за да препрочита Толстой и Достоевски. „Всяка година!?“ – изумих се аз. „Да – потвърди той. – А когато пиша, изобщо не пия, спазвам режим и сутрин правя по 50 лицеви опори.“

Няма да преразказвам тук живота му. След години научих, че умрял в един пловдивски хотел от инфаркт. Беше станал секретар на секция „Белетристика“ на СБП и приет току-що за член на БКП. Левчев имаше убийствен нюх към талантите. Изнуди Васил Попов да му стане секретар и на стари години да се омърси с членство, от което цял живот се беше опазил. Тази е причината и сърцето му да не издържи – колкото и корав мъж да беше.

17 юли 2006

В ОЧАКВАНЕ НА ГЕНИЯ (Юз Алешковски)

Той е роден в края на двайсетте години на миналия век, в Красноярск, Сибир, но прекарва детството си в Москва. През 1950-а, годината, в която съм се родил аз, е осъден на четири години затвор „за хулиганство“, докато още служи във флота. В затвора Юз, както вече го знаят всички, написва своето знаменито стихотворение „Другарю Сталин, вий голям сте учен“ и става не само предвестник на руската авторска песен, но и най-популярният анонимен автор, чиито стихове се носят от уста на уста по цялата бивша империя, а отделни редове от тях се цитират като поговорки и афоризми. След лагера работи като шофьор и строител, пише всенародно известни детски книжки, които се филмират, а когато войските на Варшавския договор нахлуват в Чехословакия да спасяват социализма, прекъсва всички свои договорни отношения със студии и издателства в страната си и създава произведения, предварително обречени на Самиздата.

Така той постепенно става известен като един от неговите класици и „символи на епохата“.

Истината обаче е, че за него свободата не е философско понятие, а същност и житейско поведение, начин на съществуване.

През 1979-а заради участието си в нелегалния алманах „Метропол“, излязъл същата година в САЩ, Юз емигрира през Австрия и Франция в САЩ. Заселва се в Мидълтаун, щата Кънектикът, където живее и до днес, напускайки крайно рядко дома си. В Америка Юз издава всички свои, написани преди и след емигрирането му книги с проза и се превръща в жива легенда. Бродски, с когото двамата са особено близки,

трудно прикрива своя възторг и в предговора си към първото събрание на съчиненията му в Русия през 1995 година не се поколебава да сложи името му до това на Гогол, Андрей Платонов и Зошченко. „В лицето на този автор – пише Бродски – си имаме работа с писателя като инструмент на езика, а не с писател, който ползва езика като инструмент, [...] с един автор с абсолютен слух и при това с уникален метафизически инстинкт, който той демонстрира практически на всяка страница“.

На български език освен десетина публикации в списание „Факел“ Юз Алешковски има четири книги. Първата от тях – „Николай Николаевич“ и „Кенгуру“ – поднесох топла-топла на самия автор в края на юни 2006 година по време на първия Международен фестивал на книгата на открито в Москва. Бяхме издали вече тези две знаменити заглавия в поредицата „Нова проза“ с Божана Апостолова и поканени за участие във Фестивала. Той се провеждаше край Москва река и павилионите му се помещаваха в обширни полски палатки, опънати под немилостивото лятно слънце зад Централния дом на художника, в едно голямо колкото полкови плац каре. Носеха примамливите имена на труднодостъпни за обикновения руснак черноморски курорти: Ялта, Бахчисарай, Артек...

Бях „модератор“ на дискусията с участието на Анатолий Корольов и Евгений Попов, която Женя предложи да наречем „В очакване на гения“ и да запазим един стол на първия ред за него. Столът обаче остана празен, а дискусията вече вървеше към своя край, когато изведнъж видях Юз да влиза в шатрата на нашия павилион, наречен „Коктебел“. Застана за миг до слънчевия отвор на входа, колкото да чуе за какво си чешем езиците. Беше по рица с къси ръкави и дънкова шапка с козирка. „Ето го гения!“ – възкликнах и

го посочих. Всички се обърнаха, той махна с ръка на публиката – и се стопи в ослепителната светлина зад него.

Час преди това в съседната шатра – „Керч“, беше приключил концертът му, на който Юз ня. От силния вятър брезентът на палатката се гърчеше и плъщеше като корабно платно, но публиката слушаше и попиваше жадно всяка дума на песните, обиколили цял свят. Когато свърши, Юз излезе да раздава автографи пред павилиона. Встрани стояха и пушеха неговите приятели от лагерните години – двуметрови мъже, побелели всички, изпечени и кораиви като морски вълци в открито море. Изчакахме с Божана навалицата наоколо му да се поразреди и пристъпихме. С Юз се знаехме от писмата помежду ни, напомних му кой съм и му представих Божана. Ръкувахме се и му поднесохме българското издание. Нямахме друг екземпляр за автограф и както се ругаех наум за тази моя несъобразителност, неочаквано за себе си го попитах в упор готов ли е да дойде в България.

„Да! – без канка колебание отсече той. – Стига да ме поканите!“

И наистина дойде – година по-късно, за премиерата на сборника си с разкази „Светлина в края на дулото“.

СВЕТЛИНА В КРАЯ НА ДУЛОТО

Както почти всички книги на Юз и „Светлина в края на дулото“ (саркастична перифраза на най-разпространеното сред страните в преход политическо обещание за „светлина в края на тунела“) е пределно гръзка, многогласа и уникална – дори само заради факта, че отново вместо в Русия излиза първо в чужбина, този път в България, където големият писател пристигна по случай световната премиера на книгата.

Състои се от две части.

В първата са подбрани десетина разказа от излязлата през 1984 година в САЩ „Книга на последните думи“, във втората – шест „малки повести“, писани след края на перестройката и разпадането на СССР – та чак до наши дни, повечето непубликувани дори на родния му език.

И двете части са изградени под формата на монолози, самозащитни речи и последни думи на изправени на подсъдимата скамейка извършители на най-различни – волни и неволни, тежки и леки – престъпления (двама от тях са успели да избягат и да изпратят показанията си под формата на писма до родния съд). И в двата случая героите са жертви на Наказателния кодекс и Властта и същевременно – нейни обвинители, привличащи неизбежно на своя страна и читателя, и автора.

Замисълът е явен – да се скачи новият космически кораб със старата космическа станция, да се прокара мост и паралел между две столетия, между тоталитарното минало и днешния ден, между причината и следствието, между различното и общото в начина на живот, в престъпленията и наказанията от двете части на сборника, да се стигне до корените на злото. Или, казано по-накратко с думите на Козма Прутков: да се обхване необхватното...

Защото е наистина непосилна задача да се преразкаже съдържанието на тези криминални истории, както е невъзможно да се преразкаже музиката и песнопението, ехото на древногръцкия хор и карнавалния кикот – толкова наситени са те с най-причудливи сюжетни ходове и скокове, съдби и ситуации, първобитна житейска философия и екзистенциален кошмар, невъобразими словосъчетания и смесици между убийствено равния език на властта, високия поетичен слог и здравия жаргон на житейското гъно. Достатъчно е само да изброим професиите на част от героите на

тези клокочещи от най-разнообразен човешки материал и език страници, за да си дадем сметка за енциклопедичните познания и неочакваните гледни точки за живота, които между другото ни предлага авторът: тъкачки и шлосери, строителни работници и чертожници, директори на магазини и ловци на леопарди, лекари и гримьори в моргата, партийни секретари и митничари, лагерни надзиратели и гробари, бойци от войната в Афганистан и телохранители, бивши следователи и днешни частни детективи, просто пенсионери, журналистки, разорени новобогаташи, трудоустроени инвалиди, бизнесмени, санитарни в лудницата и т.н., и т.н.

Цяла „Човешка комедия“! Която във втората част на книгата преминава в „Божествена“ – по дълбочината на трагизма, все по-абсурден и неразрешим, по концентричните кръгове на ехото от историите в първата част, които, сравнени с истеричната геометрия и кошмарните изповеди от втората, изглеждат невинни като въздушни целувки.

МЕЖДУ ДВЕ СПИРКИ

15 май 2007, София

С час и половина закъснение на самолета от Мюнхен пристигна Юз с принцесата И – литовка с венециански очи, възпята от китаеца Юз Фу в неговите „стихове, писани с гъше перо“. Денят е сух и горещ, с неочаквано силен вятър, който привечер донася мириса на море. Аз не съм на себе си от вълнение, току-що в страшна бързина съм приключил с преводите на две от песните на Юз – „Фамилийка“ и „Съветска Великденска“. Ръцете ми треперят, постоянно ровя из джобовете си и губя някакви билетчета, едва мога да преведа всичко по време на пресконференцията във

ВИП залата на летището. Още от първите отговори на Юз, който междувременно изпива две метакси, на журналистите им става ясно, че човекът пред тях е абсолютно нестандартен.

На път за хотела минаваме с таксито край Полиграфическия комбинат и Юз носталгично заключава, че дори тази старинна сталинска сграда му е по-мила от нюйоркските небостъргачи.

Ненавижда стандартните американци, единствено селото там, казва, е по-човешко.

Настаняваме ги с Мира и ги водим на вечеря в „Яфата“, където ни чака с камера Рангел Вълчанов.

16 май 2007

В 9 часа сутринта представям Юз по „Хоризонт“ при Ирина Недева. Представянето е пълен провал – включват едно към едно записа от пресконференцията на летището. Объркани въпроси, накъсан превод, пълна какофония. Нито пък могат да излъчат някаква песен на Юз, понеже сме им дали диск, който не бил оригинален... Добре че накрая ново-дошлият у нас руски класик ясно и отчетливо произнася, а аз отчетливо превеждам: „Политкоректността е топлинната смърт на обществото. То трябва да подражава на природата, която до последната тревичка се бори за живот за сметка на другите“.

Денят е летен, жегата подпалва устата ми от сутринта. На една масичка пред хотел Salt Palace край Солни пазар Юз дава интервюта за „Труд“ и „Тема“, аз пия бира с Мира. Пазарили сме екскурзовод – Иван Иванов, състудент на брат ми, да им направи обиколка на София и да ги доведе в 13 часа пред Галерията за чуждестранно изкуство. В този момент звъни Пламен Масларов и въодушевен настоява „немедлено да се явя“ във Филмотеката, за да видя архивните

кадри на клипа, който ще се прожектира във фоайето на залата преди концерта на Юз. Пламен боготвори още от ученическите си години двама руснаци – Висоцки и Юз. Като директор на Филмотеката е успял да се добере до редки ленти от войната и страшно се гордее с това.

На срещата с Иван Юз и Ира закъсняват. Вместо обещан поръчвам по един сок, защото ни е запазен час за визити в Боянската църква и ако закъснеем, няма да ни пуснат. Юз не ми обръща внимание и възбудено обяснява (той винаги говори със страст, ръкомаха, прекъсва, недоизслушва събеседника – освен когато е пред публика): пред Ротондата срещнали някакъв луд, който негодувал срещу министъра на екологията и убийствената суша. Юз влязъл и от сърце се помолил Господ да прати дъжд.

Боянската църква прави обичайното главоzymaйващо впечатление, особено на чужденеца и особено на пришълеца от Новия свят. Най-вече с изрисуваната сякаш току-що семейна двойка, сцените със св. Никола, главата на Юда в блюдото, чесъна на Тайната вечеря, живо изографисаните грешници. Но Юз първо го поразява природата наоколо. Показвам им секвоите и той на минутата съчинява стихче, в което римува „секвоя“ с „воя“. Съобщава ни го така, сякаш цитира от давна писани стихове.

По-нататък ще се убедя, че подобни импровизации са нещо естествено като въздуха, който диша. Направо не може да се спре, особено в колата, където е принуден да бездейства. Трепкаво се опитвам да го догоня и запиша с треперлив от друсането почерк поредния бисер, но той ми забранява, мъчи се да доизкуси току-що съчиненото и накрая се отказва – то вече престава да бъде част от играта, която той владее до съвършенство.

След църквата Юз се понася към магазинчето за сувенири, рови, за да издири някакъв албум или поне цветна

диплянка за нея. Нищо! „Ето какво трябва да издадете с Божана!“ – протестира. Изкупува всички пощенски картички и ми заръчва: „Като тръгнеш за Кънектикът, ще ми купиш този плакат с лика на Десислава, ще го свиеш на руло и ще го пренесеш така през океана“.

Вечерта, когато се прибрах вкъщи – заваля.

Концертът

17 май 2007

Гърми и вали като из ведро. Едва се добирам до хотела – наводнения, задръствания. Юз ме чака на рецепцията – стаята им прокапала.

В 16.30 часа сме канени у Джонни Пенков. Там ще ни чака виртуозният китарист Огнян Видев, който ще акомпанира на концерта на Юз. С него ме свързва режисьорът Иван Росенов, мъж на Катя Паскалева, който покрай нея познава целия артистичен Пловдив. Оги е пловдивчанин. Аз съм се маскирал с костюм, Ира е неотразима, с бяла рокля на жълти ленти, Юз – с парадна тъмносиня риза и тъмносини панталони. Стойката и цялото му телосложение и поведение са на мъж в разцвета на силите си – нито е прегърбен, нито бавен, а напротив – изправен, с отметната назад глава, наперен и с оная характерна за самците пружинираща походка, която трябва да влудява жените. Докато търся и не мога да намеря кооперацията на Джонни, на тавана на която живее и Рангел Вълчанов, Юз нервничи, защото щял да се изпоти в тази тропическа влага и задуха, а мен ме нарича „загубен“ като всички поети („истински обаче“!). Катерим етажите, Юз поспира да си поеме дъх на всяка площадка, той е с четвърт сърце, Джонни отваря широко вратата. Оставаме Юз и Оги до прозореца на хола да репетираат и мен ме изненадва професионализмът и спокойствието, с които Юз, човек на

перото, подава мелодиите на Оги и двамата изпълняват началото на песните.

Времето напредва, Румяна Райчева от НДК ни е помолила да бъдем точно в 17.30, а Юз с олимпийско спокойствие изчаква Джонни да издири програмата за отваряне на слайдовете с платната на баща му – един наистина голям художник. Накрая цялата група е на улицата. Времето е буреносно, небето се е надвесило до главите ни и като по чудо по „Неофит Рилски“ минава такси. Пагат първите едри капки гъжд, улицата е едностранна, таксито чака, но Оги го няма, сменял си ризата. Накрая изскача от входа на кооперацията с огромния калъф на китарата си и с фуражка с червена околожка, която Джонни му е нахлупил на главата.

Когато стигаме до НДК, стената от гъжд става непреодолима. Притичваме с чадърите до тълпата, застанала на сушина под навеса на парадния вход. Мира ни води до зала №6, тя е с огромна тераса и изглед към Витоша и може да поеме половината от залата, която почва да се пълни много преди концерта, обявен, кой знае защо, в по-ранен час по интернет. Крача като обезкостен и вълнението ми нараства катастрофално. Пламен Масларов е вече в залата, двамата с Иво Момчев са нагласили екрана и редките документални кадри текат по него на фона на песните с гласа на Юз. Отиваме до бюфета на 5-ия етаж. „Ако бях на твоето място и възраст, щях да си поръчам 150 грама коняк!“ – казва съчувствено Юз.

Конякът е „Преслав“ и неочаквано мек. Идва Божана с Игор Чипев, оглася целия етаж, пуши цигара след цигара. Юз търпеливо я слуша, седи и беседва с нея без никакво нетърпение. Ира е на щанда с неговите книги, дискове и „Песни“ на руски и български. По едно време довтасва притеснен Иво Момчев: „Горе е фраш“ – и ние тръгваме.

Залата е наистина претърпкана, ръкопляскания, Юз благодарари и ми дава думата. Имам писано слово, но не го вадя. Както винаги в такъв случай колената ми потреперват. Юз пее. След втората песен се навежда и ме пита: как е? Прекрасно – отвръщам и той продължава така до края. Публиката е невероятно отворена към него, на първия ред Рангел снима с камерата, а Пламен рови с пръсти в косата си и я скубе полуизлегнат на стола. Вече е прочел на глас приветствието си към Юз, проявил се е и е благоразположен. С мимика разиграва всяка песен. Публиката, въпреки че не всичко разбира, не помръдва, ръкопляска френетично след всяко изпълнение. Най-много на финала. Момиче като капчица се втурва към сцената с букет цветя и се кани да целуне Юз в устата: „По бузката“ – чувам го да казва.

След концерта рухваме в заведението „В къщата“ с Оги Виденов, Маслара, Росенов, Виктор Самуилов, Венци Антонов – всички с жените си. Поръчваме, Юз пие любимото си уиски – 12-годишно Chivas Regal. Оги е загрял, вади пак китарата и се развихря. Спира за миг да си допие халбата с бира и Венци Антонов го пита – възхитен и възмутен: „Как може да свириш на такава китара! Ще ти се разпадне в ръцете! Колко струва една нова, я кажи?“. И обещава да му купи. Оги, още по-въодушевен, продължава. Юз се навежда към мен и прошепва: „Състоянието на Бога е: толкова съм щастлив, че нямам думи. Представяш ли си го – Божественото състояние!“.

След миг заключава: „Ако Ленин беше сред нас, щеше да каже: „Тази музика е нечовешка“.

След миг отново: „Представяш ли си как щеше да обезумее Моцарт, ако беше сега тук“.

И ми рецитира сърцераздирателната балада на Вертински „Концертът на Сарасате“.

*Ваш любовник скрипач. Он седой и горбатый.
Он Вас дико ревнует, не любит и бьёт...
Но когда он играет концерт Сарасате,
Ваше сердце, как птица – летит и поёт.*

А на път за хотела, кой знае защо, казва: „Дяволът е хакер, който праща вируси, за да разруши Божествената програма“.

18 май 2007

След вчерашния бурен ден Ира е спала лошо и днес ще пази стаята, от персонала оправили течта. Ние с Юз сме цял ден сами. По обед го записват за ЛИК и „Панорама“. Обикновено той обявва към 5 часа следобед, но този път заради премиерата на книгата му „Светлина в края на дулото“ в „Кръг+“ сядаме да хапне по-рано нещо в заведението до хотела. Юз е знаменит кулинар, един от най-известните в Москва от времето, преди да емигрира. Исква да опита българска кухня и аз поръчвам постни сарми с лозов лист, чушка бюрек, тиквички... Юз превъзнася блюгата и ту се пресяга с вилицата да пробва моето, ту подбутва чинията си към мен да си взема от неговото. Заедно сме от три дена. Смаян съм от тази му способност бързо да се сближава с хората – още след първите пет минути започва да им говори на „ти“ и да настоява и те да се обръщат така към него. До галерията отиваме пеша, пълно е с хора, представям книгата му.

19 май 2007

Край на задължителната програма – остава само премиерата на книгата в Балабановата къща в Пловдив в понеделник. Пердашим към Рилския манастир. Кара брат ми Стоян, професионален екскурзовод. На червеното ни вежо

пише: „Жанет – 45“. Това е издателството на Божана, която ни е дала кола да обикаляме България. Страшно ѝ благодаря, не всеки би сторил такъв жест... Следобед сме в Роженския манастир, а вечерта спим в хотелчето на Благо в Рожен. Ракията е домашна, хлябът му се точи като козунак. Дъждът продължава.

Нямам време да записвам, не спирам да превеждам.

Наблюдавайки ни двамата с брат ми, Юз не спира да повтаря, че трябва непременно да напиша трагедия – за Каин и Авел, че такава в световната литература нямало и въобще много малко било написано за това първо братоубийство.

20 май 2007

Юз е особено горд, че Бог е чул молитвата му. След Банско и църквата в Добърско по пътя към Велинград ни подбра такъв порой, такива светкавици заиграват по небето, увиснало като патладжан над главите ни, че ме хваща страх, а Юз кара Стоян да набере телефона на Иван екскурзовода и тържествуващо му съобщава: „Помниш ли, Иване, че в „Свети Георги“ се помолих за дъжд? Е, видя ли какво стана?!“.

Ето какво значи Юз да се помоли.

Отношението му към Бога, църквите, начинът, по който прекрачва гологлав прага на всяка от тях в тях, иконите, пред които замира и трикратно се кръсти, вярата, от която е дълбоко пропит, ми направиха толкова силно впечатление, че му казах: „Знаеш ли, Юз, че аз не съм кръстен?“. Юз прие съвършено хладнокръвно признанието ми и напълно в стила си каза, че е готов да ми стане кръстник. Каза дори какво златно кръстче щял да ми подари и кой „батлюшка“ щял да ме кръсти в купела, ако му отида на гости догодина в Кънектикът.

И добави саркастично: „Солженицин му дари 75 хиляди долара. На същия моя отец, който ще те кръщава. Така че...“.

21 май 2007

„Ира – споделя няколко пъти – е единствената ми любов. А съм имал доста жени в живота си.“

И ми разказва историята с една проститутка. Били в ресторант „Метропол“ с приятеля си, тя изглеждаше страшно уморена, нямала къде да ноцува и той я поканил вкъщи. „Няма да ви докосна, имате гумата ми.“ Тя поела с него, а през нощта сама влязла в леглото му. Направили страхотна любов – и без презерватив! С много чувство. Когато се събудил, нея я нямало, а на бюрото си видял двете ѝ обеци със скъпоценни – май зелени – камъни. Оставила му ги за спомен. Или като отплата.

След амнистията става шофьор на товарен камион в Алтай. Ходел страшно мръсен, а камионът бил вечно кален. Не помня дали беше обърнал камиона пиян, или бил пратил някого на майната си – май председателя на изпълкома Чертовских, но заради този Чертовских, на когото агски не му провървяло с Юз, получил призовка да се яви в съда. Вместо да се яви, избягал на пристанището и се залюбил с една „баба“, при която се скрил, докато пристигне параходът. После – в Москва.

Юз няма и завършено средно образование. След седми клас кандидатства в школата за шофьори с подправена диплома. Вместо обаче да стане „туба“, е разобличен, защото подправя цифрата 7 на 8, а такова подправяне е невъзможно и за най-ловкия фалшификатор. Председателят на комисията вписва в досието му това първо негово „престъпление“ и Юз не завършва изобщо училище. Но той страда и от друг недостатък – не може да задържи вниманието си

определено време върху определен предмет и вместо да слуша съсредоточено учителя, става и излиза от клас – и прави какво ли не, докато другите ги изпитват.

Такъв е и до днес.

Устатата екскурзоводка в църквата на Добърско мигновено го отблъсна и той се заби сам по ъглите да разглежда потъналите в мрак стенописи, които тя иначе осветяваше с фенерче. На секундата започна да спори с нея, че ореолът около Христос не е никакъв космически кораб и че така изглеждат ракетите днес, а не преди 300 години, откогато са рисунките.

И окончателно възмути екскурзоводката с богохулното си твърдение: „Адът – това е земният живот“.

В Арбанаси веднага се махна от говорещата на руски местна водачка и се опита да се ориентира сам в джунглата от стенописи.

Накрая рече: „Животът ни се дава случайно, а смъртта идва закономерно“.

23 май 2007

В разговор Юз едва се сдържа да не прекъсне събеседника и почти винаги го прави, без да изглежда грубо. Междувременно следи внимателно всичко, което му се говори и става около него, и обикновено първите пет минути вече има мнение за човека срещу себе си, вече го е сканирал, разчел и поставил диагнозата.

След онзи деншната премиера в Пловдив вчера Божана ни покани в „Хемингуей“, „отвратително скъпо заведение“, да обядваме със строителния бизнесмен Язов, известен със строежите си в Израел. Веднъж се бяхме виждали с него, но той нито ме позна, нито ми обърна внимание. Изливаше водката заедно с обедата в огромното си туловище и водеше разговора със самочуствието на опитен танцьор. Юз уж

го слушаше внимателно, но не си оставяше и своята каруца в калта, доста често го прекъсваше, а като си тръгнахме, нещо разнищи човека и цялото мое и негово поведение. „Той няма да даде никакви пари за филма на Рангел, но може да намери разпространители на диска ми в Израел.“ Беше събрал необходимата му информация в редките минути, докато слушаше. Между другото разказа на Язов любимата си теория за делфините: че като най-умни измежду животните те всъщност са евреи, които са се преселили под водата, а любов могат да правят само във въздуха и поради това толкова често скачат към небето.

Юз е поразен от количеството казина, които срещаме през три улици. Силно впечатление му направи историята на нашия Симеончо след доброволното му завръщане на родна земя, направо се възпламени и заяви, че трябвало да влезе в книгата на Гинес като първия в историята цар картоиграч и крадец.

И ни в клин, ни в ръкав изтърси:

„Сперматозоидът е готов човек“.

Или:

„Учението е всесилно, защото е невярно“.

Не може да понася Фукуяма с неговия „Край на историята“, постоянно го споменава.

24 май 2007

Като повечето велики хора Юз не показва, нито напруга с интелект и познания околните; вместо това пред вас е един крайно естествен и нелицеприятен събеседник, който пише и говори така, както мисли и както смята, че трябва да се държи всеки свободен човек. От времето, когато започва да вади от чекмеджетата и да публикува своята неподражаема „ненормативна“ проза, да е дал две – две и половина интервюта. Едното през 1986 година в Book World

на друг любимец на Музата и негов най-верен приятел и поклонник – двуметровия Бродски. Второто – двайсет години по-късно на крупния руски съчинител и тогава сътрудник на списание „Огоньок“ Дмитрий Биков, в сравнение с когото Юз изглеждаше като хималайско петле край носорог, видях ги и двамата през лятото на 2006 година на Фестивала на книгата в Москва. Поради напетата си походка обаче и вечното движение, в което се намира, зашеметяващото количество остроумия и мъдрости, които неуморно сипе, неочаквани наблюдения, афоризми, разгърнати метафори, импровизирани стихове, каламбури Юз изпълва целия космос около себе си. Може да е давал още няколко интервюта или по-скоро изявления тук-таме по медиите, но по принцип категорично отказва да го записват или дори да отговаря писмено на въпроси. Как ли не съм го подмамвал, преди да дойде в България за премиерата на книгата си „Светлина в края на дулото“, какви ли не най-невинни уж намеци съм му подмятал по въздуха – не и не! Виж, писма пише – без главни букви и всякакви препинателни знаци – с удоволствие и най-отговорно, пазя над триста страници кореспонденция помежду ни. Засега...

Събрахме се с Рангел Вълчанов за разговор с Юз на 24 май – деня, в който е роден и Бродски... Какво по-голямо щастие за човек, посветил се на буквите като мен, да празнува рождения ден на Словото и на Бродски с неговия най-близък приятел и също велик приближен на Музите – Юз Алешковски...

Рангел Вълчанов, друг безподобен творец и чешит, когото Юз хареса и обикна от пръв поглед, се запозна с него още в деня на пристигането му. Настанихме Юз и жена му Ира в хотела и ги поведохме с Мира към ресторант „Яфата“ на „Солунска“. Рангел беше дошъл с камера и ни чакаше прав пред двора на живописното заведение. Седнахме и щом

поръчахме бутилка „Бургас 63“, Юз посочи съседната маса и прошепна на Рангел: „Виж – Копола! Самият Френсис Копола! Снимай го! Веднага!“.

Въобще по целия ни път из България през следващите дни той срещаше знаменитости и небесни пратеници. Рангел пък, който дори в градове като Париж не се разделяше от неговия „Николай Николаевич“ и „Кенгуру“ (свидетел съм, има и други очевидци на този необясним факт за кинаджия като него), не изпусна, докато бяхме заедно, камерата. Беше лична камера, никой не му беше поръчал да снима Юз, нито пък обещал да му покрива разходите по време на снимките из страната.

Кой знае, може пък сега да се намери някой, който, като прочете тези редове и научи, че най-големият български режисьор има готов материал за няколко филма с автора на песента „Товарищ Сталин, Вы большой ученый“, ще потърси безценните дискети...

В тях е и разговорът ни от онзи 24 май 2007 година, който Рангел засне със същата тази камера. Напълно автентичен, без никакви сценарии. Въобще с Юз е невъзможно да се нагласи нещо, той е толкова непредвидим и своенравен през всяка от следващите пет минути, колкото може да бъде само ученик от последния чин на началните класове. Въпреки това Рангел успя да го залъже и настани – не под широката стряха на къщата в Княжево, а до огнището, на крачки срещу нея. Под стряхата, в съответствие с неговите си рангеловски виждания, бяхме разположени двамата с него.

Беше първият ден, в който не валеше и светеше бледо слънце. След една суха зима и още по-суха пролет, когато слънцето вече плашеше, а вятърът не спираше да върти кълбета от прах и боклуци из центъра на София. Ден след молебена на Юз за дъжд в ротондата „Свети Георги“ небето се разцепи и буквално продъни, седмица не спря да вали.

Една сутрин с принцеса И не издържахме и му напомнихме, че е време да се помоли пак, белким спре моя помон. Той отвърна:

– Не бива толкова често да безпокоим небесата, пък и те по-добре от нас виждат.

В тази фраза е целият Юз Алешковски, тя е разтворена в думите му така, както самият Творец присъства невидимо във всичко, сътворено от него. В продължение на десет дни бях неотлъчно до него и съм убеден, че Юз действително има някаква връзка с небето и с висшите сили. И че ако не е гениален – дума, от която се боя, то е с проблясъци на гениалност. Така смята и принцеса И, а надявам се, и Божана Апостолова, с която заедно издадохме и поканихме писателя в България. В нейния дом, след като старателно засне пловдивската премиера на Юз, Рангел изигра неподражаемо сцени от своите младежки преживелици в съветска Москва. Юз се превиваше като дете от смях, гледаше го със светнали очи и не можа да вземе думата повече от час! Рангел пък – да опита агнешкото на софрата на Божана.

Докато разговаряхме онзи ден тримата, Юз отпиваше по глътка августинска бира, която наричаше „божествена“. Това може да създаде у някого погрешното впечатление, че като повечето руснаци и той пие от сутринта. Нищо подобно – позволяваше си по чашка-две ракия през вечер, обикновено след концертите и срещите си с читатели, и постоянно пречеше на останалите да пият, защото мразеше пияниците с безумен поглед, а явно беше видял много такива в живота си. „Августинската бира“ си беше купил на летището в Мюнхен на път за София и пазеше за последния ден на престоя си. През цялото време на разговора ни строго следеше всеки от двамата ни да пие еднакво, никой никого да не оцети и в знак на особено разположение на духа сам наливаше.

Лично аз не можах да задам нито един от въпросите, които си бях подготвил. Юз дръпна поводите от самото начало и не ги изпусна до края. Дори сам на себе си се учудваше колко много говори. На терасата зад къщата ни чакаше маса за десетима с тава агне и томче на Бродски. По склона на хълма срещу нас и слънцето се спускаха Светите братя. Насядахме и вдигнахме първата наздравица за тях. А те – за нас.

11 юли 2007

Вчера ми звънна Рангел и ми поръча да мисля как си представям бъдещия филм за Юз: предимно той ли да говори и понякога да бъде зад кадър, а Рангел да пълни филма с консервни кутии – отляво, камера – вдясно, самолет – отгоре, или аз да разкажа за преписката си с Юз, как съм го поканил и какъв съм си го представял, преди да го видя. На какво да се гържи киноразказът – на някогашните детайли, или на рязката разлика между представата ни за Юз и това, какъв е в действителност. Да го показваме ли как яде агнешко и говори за Бога – и кое от двете е той?

Щял да донесе заснетия материал. Да търся спонсор за филма.

10 май 2008

Рангел бил на гости у Юз в къщата му в Хаддам. Закарал го беше някой, не разбрах точно кой, май Жана Карауванова, организаторката на Фестивала на българското кино в Ню Йорк, чийто специален гост беше Рангел. След смъртта на Катя Паскалева Иван Росенов написа киноповест за нея, казваше се „Между небето и земята“, и търсеше пари да направи филм. Искаше да вземе Жулиет Бинош за ролята на Катя, после се спря на същата тази Жана... Вечно възторженият Рангел този път не беше много доволен от срещата

с Юз. Поседели тримата следобед, побъбрили – и толкоз. Очаквал ли е нещо Рангел – или просто е отишъл да види Юз, какво са си говорили двамата, така и не разбрах.

Флорида

25 декември 2008, Коледа

Летището в Атланта, столицата на Джорджия, е цял град и ние хващаме влакче, за да стигнем до нашия терминал. Отново закъснение, звъним по телефона в чакалнята да предупредим Юз. Коледа е. Кацаме в 23.30 в Сарасота. Юз и Ира ни чакат на лентата за получаване на багажа, до колата си, както най-напред си помислям, а после съобразявам, че е просто изложена от местен автоджамбазин като рекламна мостра. Юз е по къси панталони, излеко го прегръщам с една ръка, той мрази показните прегръдки, докато, виж, Ира ме среща с разперени ръце и целувка. В шестцилиндровата Toyota Camry MO 2126, Connecticut кротко чака 12-годишният кокершпаньол Яша. Въздухът е влажен и душен, слава богу, че подухва, ние сме по зимни грехи, но Юз пуска климатика, после автопилота на 70 мили, колкото е тук ограничението, прекосяваме широко разстланата Сарасота, стигаме Ингълууд и през двата моста, единият от които се разтваря за по-високите яхти, влизаме в острова, където на уличка „Кокина“ е наетата от Юз двуетажна дървена къща – на 15 метра от брега на океана. Вадим 4 бутилки бургаска гроздова и 4 френско вино, лютеници, настети и гъши дроб, парфюми и турско кафе от Египетския пазар в Истанбул и Юз е видимо доволен. Къщата е огромна, с две просторни веранди и тераси на двата етажа с мрежи срещу комари вместо прозорци и стъкла. Вятърът нощем е доста силен, от покрива се стича на тежки капки вечерната роса – и аз се ослушвам: дъжд ли вали, или къщата пука? Сутринта на

26 декември 2008

Ира ни води в гигантския супермаркет за дрехи и продукти Walmart, за да заредим, както ние си знаем, хладилника. Купува на Юз плувки, които са му малки, и той се взривява. Именно взривява, защото, както най-спокойно разговаря с теб, той неочаквано рязко повишава тон, направо крещи, как не му се пръсва по байпасовете сърцето – не знам. Нас пък започва да ругае за количествата „лайна“, които сме домъкнали в къщата. Изслушвам го скептично, но се убеждавам, че е прав: повечето от зеленчуците и хлябовете нямат вкус, а сладкишите са отровно, химически сладки. Отиваме на плажа, Яша е с нас, ако остане сам в къщата, ще издере мебелите, мрежите, така са го свикнали още от бебе. Той е от Москва. А виж, казва Юз, кучето на техни приятели седи най-кротко само, защото, както са го пренесли в клетката отвъд океана, така и са го оставили да живее – в клетка...

Самият Юз работи полулегнал на големия бял фотьойл с изглед към океана и с една табуретка пред него за краката му, лаптопа си той държи в скута, а вляво от него – магнетофона. Докато пише, слуша постоянно джаз. По време на обеда или по-скоро на вечерята решаваме (под влиянието на Ира) да празнуваме 80-годишнината му на Черно море, в къща, която да наемем само за нас. Юз не желае никакви чествания и приятели, единствено – Олга Шамборант. Пием вино, Ира я хваща подозрително лесно и към 19 часа езикът ѝ се преплита, Юз помрачнява и започва да я навиква: „Не пий, ще те вземат дяволите, колко пъти съм ти казвал! Не пий!“. Като всеки бивш алкохолик, за какъвто ни се представя, Юз се отнася болезнено към всички разновидности на спирта и непрекъснато дебне кой какво пие, внушавайки му, че е пияница. Ира му отговаря с невъзмутима кротост и си ляга. Часът е 7.

Най-силно впечатление ми правят стотиците птици сутринта.

Пеликаните летят ниско като бомбардировачи над гладката вода – мътнозелена, когато нагазиш в нея, или набират височина и се хвърлят с все сила надолу, за да забият тежките си като мечове клюнове в морето.

Чаплиите по пясъка, или по-скоро въпросителните на чаплиите с неподвижни кръгли очи – една от тях е почти опитомена от рибарите, нагазили във водата, и стърчи зад въдиците им, дори не им прави път да минат; пъргавите гребенчета, които са в непрекъснато движение и щъкат неуморно като хлапета подир вълните, когато се оттеглят навътре, кълват планктона и бягат презглава назад, щом ги подгони следващата вълна.

Тукашните чайки с по две кокетни черни пера на опашката си – много по-закръглени и миловидни от нашенските хищници; и другият вид чайки – с дълги като показалки човки, които крачат на кокилите си из вълните и гунчат плажа.

По време на любовния им период главите на пеликаните пожълтяват като посипани с цветен пращец глухарчета.

Белият ибис, който можеш да приемеш за бяла чапла. Най-грациозната птица.

Черният гмурец, или може би корморан („доволница“ – ако е малък) – страшилището на рибите и рибарите.

28 декември 2008

Вървим покрай изсъхналите и нападани в морето смърчове, бели като кости и сиви като мъртви делфини. „Не мога да ги гледам“ – извръща глава Юз и ми разказва за пещента на сухите мъртви дървета в келтската гора. През няколко крачки спира, побутвайки с пръсти ръката ми, за да сподели следващата мисъл. Изпитва огромна необходимост да се изговори.

31 декември 2008

По време на разходката Юз изведнъж решава да напише пиеса за Шекспир и лорд Редклиф. Започва да я разиграва, както вървим по пътя. В продължение на два часа. После тази игра му омръзва и замисля началото на „Малък затворнически роман“, аз се включвам, той е все по-доволен, направо като дете, и най-тържествено заявява, че аз го вдъхновявам. „Нали беше обещал, че повече няма да пишеш за Сталин?“ – питам. „Това ще е последният път!“ – зарича се Юз.

Вкъщи Ира пече гъската вече четвърти час, с два резена портокал в трътката. Пия водка Кепее, най-добрата на света, холандска, която Петър I внася в Русия и от тогава до днес тази отрова не спира да я мори. Замезваме с кисело зеле и краставички от руския магазин „Тъотя Соня“, който е в непосредствена близост до Соленото езеро, имаше в него дори българско сирене и къпоолу. От водката остава един пръст, Юз ляга да спи. За да срещнем Новата година, отиваме в местния бар на залива. Ира е с дълга до глезените червена рокля по тялото и мигновено привлича погледите на американците наоколо. Поръчваме си текила с „Корона“ в прозрачни шишетата с по едно забодено резенче лимон на гърлото. На връщане, когато решаваме да се изкъпем в мразовития купел на океана, Ира, която си е сложила обувки с непомерно високи токове, се препъва и ни повлича след себе си върху асфалта.

1 януари 2009

Аз съм с ожулено коляно и пиша поздравителни писма на лаптопа. Разбирам, че предната вечер съм се прибрал от морето сам, а след къпането двете жени, подгонени от лъча на мощен прожектор и веселите подвиквания *Come here girls!* на доста почерпената мъжка компания, се върнали вкъщи на бегот, както майка ги е родила. Вече съм спял в леглото си, а Юз напразно се опитвал да ми премери подаръка си

за Нова година – чудесна светлозелена риза. Той страшно обича да пазарува, има невероятен вкус и око за марковите и евтини стоки. Извинявам му се, той ми купва в чашата малко „Хенеси“, а моята с шампанско „Вдовицата Клико“ отнася в леглото на Сашка.

Юз е краен пуритан и искрено страда, когато хората около него се наливат, както беше в случая. За цигарите да не говорим – те го възмущават дори на екрана на телевизора. „Гледай сега колко пушек от нямане какво да прави! Идиотка!“ По идея на Юз купуваме четири живи омара, той възвира водата, прекръства се и ги хвърля във врящата тенджерка. На масата са сложени всякакви видове клещи, ножици, сатър за твърдите като тенекия щипки на розовите твари с нежни опашки на лангусти. Става ми лошо, спирам да се храня.

Той обикновено обяжда към 17 ч. след закуската в 8.00, която е задължителна заради лекарствата за сърцето му. Има няколко байпаса; преди години отишли с Ира на излет сред природата и както опъвал палатката, Юз рекъл: „Ира, получавам инфаркт“. Сам запалил колата и намерил близката болница, в болницата му вкарали сондата и отсекли: инфаркт, утре трябва да те оперираме. „Кой ще ме оперира – попитал Юз, – какъв е по националност?“ – „Един индиец и един евреин“ – отвърнала Ира. „Никаква операция – отсъдил Юз, – това са мошеници.“ Но го казал на шега и на следващия ден легнал под ножа.

Друга история – във Ванкувър снимал живописен индиански шаман, който го изгледал толкова лошо и продължително, че Юз му се извинил. Качили се на колата, паркирали край парка и тръгнали да се разхождат, а като се върнали – от колата и документите в нея нито следа. Оттогава Юз е суеверен и не ми дава да го фотографирам под гърбения идол отгоре върху стълба в края на моста „Том Адамс“.

„А може би за добро са ни откраднали колата, може би щяхме да катастрофираме?“

Юз е пълен с идеи, мисли, предположения, които сам след минута оборва. Колкото и категоричен и краен да изглежда обаче, все пак се вслушва в думите на спорещите с него. Ето, кара, спира да говори, изведнъж се пали, ядосва се, накрая отсича: „Забыли! Как говорил Сталин: „Временно свободны!“. И пак започва, този път за „търпите си роднини – инженери“. „От роднини – вика – човек няма нужда, когато има любима жена.“

3 януари 2009

Като гледа кормораните, Юз със завист казва: „Цял живот ядат, а тях никои не ги яде“.

И най-неочаквано добавя: „От Захар Прилепин и не намирисва на величие на духа и висока художественост“.

5 януари 2009

Изпод коренището на един проснат върху пясъка гърнер, затрупан с палмови листа, Юз изравя парче мида, по която вълните и пясъчинките са изрисували древна карта на света. Чисти я старателно от пясъка и се кани да си я сложи до компютъра, преди да я обкове със сребро, пробие и окачи на шията на Ира.

„Никога не съм предполагал, че някой ден ще пея песните си пред публика, или че „Ръката“ и „Кенгуру“ могат да бъдат издадени. „Кенгуру“ започнах да пиша на другата сутрин, след като жена ми поиска развод.“

На път за супера пее в колата:

*Все хорошо, прекрасная маркиза,
Целую вас от верха и до низа.*

*А низ матеряльно телесный
У ней был ужасно прелестный.*

Когато Сергей Бочаров и Вадим Кожин, доверени лица на Бахтин, изпели тия му двустушия, Бахтин възкликнал: „Това се казва поезия!“.

От Москва му звъни издателят на „Предпоследен живот“, всеки момент романът щял да излиза в Москва. Пазя поне пет варианта от него, Юз постоянно го преработваше, докато се спря на последния за превод. Възложих го на Иван Тотоманов и както разбрах, преди да гойда тук, той го е преполовил, значи, ще успеем да го издадем за 80-годишнината на Юз, да е жив и здрав да я посрещнем в България, както сме решили.

КАПКА МЕД В БУРЕ С КАТРАН

„Предпоследен живот“ е най-новият роман на големия руски писател емигрант Юз Алешковски, който „Факел експрес“ получава от автора в ръкопис, с разрешението му да го издаде за първи път в света на български език. За разлика от сборника с разкази и новели „Светлина в края на дулото“, чиято световна премиера беше организирана също от „Факел експрес“ и който беше съставен от стари и нови текстове, този път Алешковски ни представя роман, писан от него през последните две години и току-що завършен.

Смело може да се каже, че това внушително по своя обем и идейно-художествени решения произведение представлява венецът на крайно своеобразното творческо дело на този „гениален, с феноменален слух за езика автор“ (Бродски), чиито събрани съчинения за втори път излязоха в началото на годината в Русия. Дори нещо повече:

„Предпоследен живот“ е до голяма степен и художествено-то завещание на Юз Алешковски, синтез на целия му духовен и жизнен опит, общественно-политически, философски, естетически, религиозни, исторически възгледи, поднесени за пореден път в един непрегвдим за читателите сюжет от съвременната руска действителност и в любимата на Алешковски монологична форма. Романът е с подзаглавие „Записки на късметлията“ и макар действието му да започва от началото на 30-те години на миналия век, той бегло обхваща и периода на перестройката, и най-вече годините на нестихващата според автора и до днес гражданска война в Русия за преразпределяне на националната собственост и „превръщането на социалистическия застои в мафиотен капитализъм“.

„Късметлията“ е Владимир Илич Олух – дете чудо, което за ужас на семейството си (дядото е бивш служител от кремълската охрана на Сталин) вместо на руски проговаря на латински и английски. Всички му предричат блестяща кариера на учен лингвист, но Владимир зарязва училище, без да може да намери приложение на езиците, които владее, тъй като нито го пускат в чужбина („... кой на тия управляващи плъхове им е дал правото да ме лишават от свободата да живея така, както аз искам?“), нито пък самият той иска да служи на „людоедската система“ наоколо му. Вместо това благодарение на гениалните си заложби и феноменална памет натрупва значително състояние от игра на карти и препродажби на старинни ценности. Междувременно бившата съветска номенклатура и спецслужби по най-бандитски начин завладяват икономическите лостове на разорената от тях страна и простират пипалата на престъпната си дейност далеч извън нея, започват да се домогват до владеещия множество езици герой. Макар и предизвикателно наречен от Алешковски

Олух („бугала“), Владимир Илич (друго сатирично предизвикателство) разбира с какво го грози подобно скъпоплатено сътрудничество с едни или други групировки, и решава, че единственият начин да си спаси живота, е да изчезне от него. Срещу солиден подкуп организира мнимата си смърт и с доживотна банкова сметка и паспорт под чуждо име се изселва в Италия, откъдето следи събитията в родината и поредицата от убийства сред някогашните му бъдещи работодатели. Научава китайски и се опитва „да проникне в тайната на Божествения произход на Праезика, съзнавайки, че паметта за Рая е била програмирана в нас от първоначалното Слово“, докато постепенно безметежният живот в чужбина не започне да му дотяга и един ден не разбере от медиите за показния разстрел на своя духовен наставник Михал Адамич.

Адамич е също полиглот, гениален икономист, един от мозъците на икономическото преустройство на Системата, предрекъл навремето нейния крах, заради което е пратен в лагер. Той е второто „аз“ на главния герой и гласът на автора – чрез Адамич Юз Алешковски излага възгледите и разбиранията си по всички съдбоносни проблеми на битието и духа. Заедно с Адамич е убита и голямата любов на Олух, която той му е отнел, преди да организира – по негова молба – собственото му погребение. За Олух обаче доброволното изгнание далеч от родината е вече равносилно на бавна смърт и той се прибира окончателно в Москва. Срещу огромни суми подкупва висши държавни служители и депутати и успява да възстанови истинската си самоличност, когато му съобщават, че Адамич му е завещал цялото си състояние, натрупано от него като директор на една от най-големите московски банки. Явно късметът е на негова страна – дори най-вярната му ученическа любов е отново с него... И тъкмо когато бъдещето изглежда безоблачно

и той смята да се отдаде на семейството и старата си страст – езиците, Владимир Илич Олух заболява неизлечимо от рак и заедно с цялото население на Русия губи за една нощ парите си поради обявения от всички банки фалит...

Но печели поредната битка със смъртта и истинската любов.

„Всяка нова за изкуството психологическа или естетическа действителност е вече стара за следващия творец“ – пише Бродски в есето си „Въздушни катастрофи“, посветено на руската проза. Тия толкова горчиви, но точни думи, изглежда, обаче не се отнасят до изключителната жизненост на Юз и прозата в новата му книга, в която той като същински Барон Мюнхаузен успява да надскочи собствената си сянка, да се отдели от гравитацията на създадената от самия него през миналия век територия. „Засега поне не мисля, че бих успял да опиша всичко, което става в родината ми, в сериозен роман. Друг въпрос са късите жанрове като разказа. А по същество – неугържимо ме привлича речевата стихия на новия руски живот, който внимателно следя от далечна чужбина и при доброжелателните си посещения в Москва.“

Тази речева стихия подлага на истинско изпитание и най-изобретателните преводачи и е сред най-сериозните причини този самобитен писател да не заеме изцяло мястото си в пантеона на световната литература. Крайно време е обаче и това да се случи. Защото, освен с езиковото си великолепие, романът „Предпоследен живот“ изумява с дълбочината и библейската мъдрост на прозренията си за днешния свят и утрешния ден на човечеството. Той е нова страница не само за творчеството на Юз Алешковски, но и за прозата на XXI век, канката мед в бурето с катран на нашето време.

МЕЖДУ ДВЕ СПИРКИ

15 август 2010

Най-голямата забележителност в Щатите е природата. Изключвам Ню Йорк, в който Юз не могъл да издържи и десет гена, след като кацнал от другия край на земята през лятото на 1979-а на летище „Кенеди“. За това допринесла и Присцила Майер, страстна негова поклонничка от университета „Уеслиън“ в зеленото университетско граче с прави улици Мидълтаун в щата Кънектикът. Поканила Юз като „гостуващ преподавател“, а след него Ира като щатен, и двамата решили да останат там. Свикнали с местните жители, и те с тях, наричали Юз „сеньор Джузепе“ и му сваляли шапка, щом минел край кръчмата. В свободното от лекции време двамата пътували ненаситно, обиколили накръст Америка. Така един ден се натъкнали на полуразрушена къща във вековната дъбова гора на Хаддам. На един хвърлей от къщата имало езерце с извор, а в мазето ѝ – артезиански кладенец. Това окончателно съкрушило коравия Юз, който по природа и като стар лагерник най мразеше да зависи от някого. Изтеглили заем и Юз си плюл на ръцете. Веднага се намерили верни сънародници и познавачи на творчеството му, главно на песните му, единият от тях бил дори дърводелец. Сковали руска баня до езерцето и преобразили съборетината.

Няма да описвам къщата. Само ще кажа, че в своя нов дом Юз беше пренесъл Русия. Беше събрал закуп най-любимите си и важни в живота му, пръснати по цялата земя и небе, същества и сякаш позлатил с техните фотографии, портрети, картини, ръкописни страници обшитите с чамов сачак стени. Светеха и ноцем. Тук бяха и единствената любов на живота му Ира, и синовете на двамата от

първите им бракове, и кучето Яша, и световноизвестни и недотам прочути негови приятели поети, художници, музиканти и певци, балетисти, режисьори. За първи път виждах такъв брой и толкова редки снимки на Бродски с изписани от него закачливи и нежни посвещения и строфи. В спалнята на втория етаж една цяла стена беше отделена за портрети на руски класици, за Пушкин, Гогол и Достоевски по средата, друга – за Бах, Моцарт, Хайдн, трета – за философите начело с Розанов.

От ранни зори, от кухнята още, където продължаваше еднолично да твори след задължителното сутрешно писане, Юз не спираше да си афоризми, стихчета, игрословици, да тълкува сънища, природни явления, особености в поведението на животните и насекомите, научни и философски статии, току-що прочетени криминални романи. Щеше да бъде престъпление да не го запиша, но той и дума не даваше да се издума. Щом само зърнеше диктофона, млъкваше, а понеже не можеше да мълчи повече от минута, ме пъдеше навън. И по друг повод съм казвал, че между руските писатели той е най-недостъпният за журналистите, интервютата с него се броят на пръсти. Започнах да си записвам на ръка бисерите му, но Юз и това ми забрани. „Какво грациш там постоянно? Защо си пилееш времето и смето с ялови описания?! Разкарай го веднага тоя бележник от очите ми!“

Докато един ден от Университета в Мидълтаун, който готвеше юбилеен сборник по случай 80-годишнината му, същата Присцила го помоли за някой по-жив разговор с него. Тогава Юз си спомни за този, който бяхме водили при първото му посещение в България, аз пък го пазех на руски в компютъра и му го дадох да си подбере парчета. Заминахме със Саука и Алеко с колата на Ира за седмица по Източното крайбрежие на север, чух абсолютната тишина в гората

над Кавендиш, където в продължение на осемнайсет години като Симеон Стълпник беше живял Солженицин, поклоних се на пеперудите и водните кончета в Амхърст, за да видя отблизо божествената Емили, и когато се прибрахме, Юз вече беше готов за следващия разговор.

Той е част от една обща книга, която подготвяме от години с Юз Алешковски, но не сме давали още никъде за печат, тъй като не е дописана. И слава богу. Водихме го в продължение на три дни. Първоначално Юз, познавайки добре себе си, постави изричното условие това да бъде диалог между равноправни, а не монолог. Щом обаче аз вземех гумата, той или ме прекъсваше, или избиваше в съвсем друга посока, без да се съобразява с въпросите и забележките ми. Млъкнах, за да оставя мисълта му да тече спокойно и широко. Той забеляза това и поуска от мен, като приключим и сваля разговора от диктофона, да го разбия на глави по теми и включа в тях своите коментари. Обещах му. Това обаче ще стане в книгата. Ето още няколко странички от нея, те са от:

21 юли 2010, САЩ

Кацаме на летище Нюуарк в разгара на лятото, датата е 21 юли 2010, часът 16.15. Минаваме продължителните гранични и митнически проверки, но още не усещаме жегата. Блъсва ни като стена, щом само прекрачваме навън. Температурата е 35°, въздухът не пари, а направо пърли. Срещу нас се задава усмихнат до уши Саша Йеланчик, един от най-младите и верни приятели на Юз в Щатите, готов на всичко негов поклонник. Юз му е поверил важната мисия да ни откара до къщата му в Хаддам. Саша е завършил полиграфия в Съветския съюз и когато емигрира тук, основава фирма за печатарски услуги, но фалира и сега е помощник-невролог. Питам го какво значи това и той обяснява: аз

съм онзи, който наглася електродите по крайниците на пациентите, за да проверявам нервните окончания.

Четвъртък е, задръстванията в Ню Йорк са чудовищни заради посещението на английския премиер Камерън и преобърнатата цистерна на моста „Вашингтон“, по който трябва да стигнем другия бряг, за да продължим към Кънектикът, Мидълтаун и Хаддам до „Петте дъба“ на Юз и Ира. След въртене из Ню Джърси около час пресичаме величествената Хъдсън по моста „Тапан Зий“ и продължаваме да пълим по магистралите и шосетата около още 2 часа, за да стигнем най-тържествено в 21 часа до гостоприемния дървен дом на Юз Вир-Вода, но не от поройния летен дъжд, а от задухата въпреки него.

Но за тази вечер и следващите три дни в „Петте дъба“ – по-нататък.

31 юли 2010

Най-сетне се прибираме при Юз след шеметна обиколка с колата му на Източното крайбрежие. А днес за капак обиколихме и Амхърст, градчето на неземната Емили Дикинсън и след това на Бродски, който е чел лекции в тукашния Масачузетски университет. Пълно е със слънце и студенти, въздухът – лек и прозрачен, стар човек не видях.

1 август 2010

Цяла сутрин за радост на Юз цепя дъбовите трупи, които той е складирал зад къщата. Следобед събираме с Алеко струпаната в единия ъгъл на „имението“ шума и я влачим на огромен найлон, който Юз нарича „брезент“, в отсрещната горичка, която също е част от двора му и която той всяка година разрежда с дърворезачката. Юз ругае Ира, че нахвърляла където ѝ падне окастрените клони и че не можел да пренесе по-надалеч шумата.

2 август 2010

Юз отглежда сам сина си Алексей – от осемгодишната му възраст. „И нищо – вика – не направих! Само два романа написах – „Николай Николаевич“ и „Кенгуру“. 20 години от живота си пропиях в пиянство и по компании в ЦДЛ (Централния дом на литераторите)!“

Следобед ме качва на колата си и отиваме за гъби в гората и да се изкънем в „Уолъс Лейк“, както той нарича Голямото езеро. Гъби няма, вече е сухо, а в езерото кучето му Яша, глухо и полусляпо, се хвърля да плува подире ми, без изобщо да ме вижда и да знае накъде отива, всеки миг може да се удави. Юз маха с ръце в паника и вика от брега на една двойка в лодка: Save him!. Излизаме с Яша, Юз целият трепери, устните му са посинели. Постепенно го успокоявам и му предлагам да нарежем гъбови вейки, от най-тънките, за метлички за банята.

Като се прибрахме, каза, че трябва да приспят кучето завинаги, защото днес установил, че освен глухо, е и сляпо. Ира отговори, че ще е по-добре нея да приспи.

(Попитах я така ли се нарича наистина езерото, и тя страшно се учуди. За първи път го чувала. Великият мистификатор Юз имал винаги готови отговори за всеки един въпрос – от най-простите до най-сложните от областта на кибернетиката.)

3 август 2010

Не знам защо, но Юз много рядко разказва за Бродски. А са били първи приятели. Днес като че ли успях да го поразговоря. Попитах го какво мисли за определеното на времето, което Бродски прави в „Люлчина песен на Кейп код“: „Времето е форма на живот“ („Время – форма жизни“).

– Това е все едно нищо да не кажеш – отсече Юз. – Животът е форма на съществуване на белтъка. За Бога

Бродски никога не мислеше като за творец и не беше истински религиозен. Когато се мисли за Времето, то трябва да се свързва с Бога и битието. Това е Троицата. Бродски беше романтически позитивист.

В Ню Йорк Юз и Ира пристигат на 14 август 1979 година и още същия ден Юз отива у Бродски. Сприятеляват се веднага.

Бродски има три деца. От голямата му ленинградска любов – Марина Басманова, е първият му незаконен син. Толкова е странен, че когато пристига в САЩ при баща си, той моли Юз да го подслони у тях вкъщи. Юз се хваща за главата, като го вижда. Първо, идва при него облечен като клошар и на Юз му прилява. Вкарва го веднага в банята и му изхвърля дрипите. На въпросите обича ли определено ядене, отвръща все: „Не знам“, защото никога в живота си не го е опитвал. Един ден Юз забелязва, че ходи с нож, който крие в ръкава на дрехата си, и мигновено му го прибира. Този син е вече 40-годишен, има цяла сюррия деца от няколко брака. Така че Бродски е бил вече дядо, когато се ражда дъщеричката от последната му жена, Мария. С нея Бродски се запознава в Париж, където тя е негова студентка. Дълго не пуска Бродски до себе си, което е и една от причините той да се ожени за нея. Двамата говорят само на английски и според Юз тя въобще не съзнава с кого живее. А днес най-бездарно се разпорежда с правата му.

Тук аз скоквам:

– Ето, аз повече от половин година не мога да сключа елементарен договор за третия му том с есета! С твоя предговор! А е готов напълно, страхотен том стана, да не говоря за парите!

И му казвам сумата, която до момента сме платили за преводи... И колко още мои познати – преводачи на Бродски, с които той е бил в най-близки отношения, негови издатели в

Русия, Италия Франция, се оплакват от забраната, която двете, управляващи фондацията „Бродски“, жени са наложили...

Очите на Юз стават жълти:

– Напишете едно отворено писмо до „Ню Йорк Таймс“ и аз ще го подпиша. Защото те блокират книгите му и фактически го забраняват и светът го забравя!

Чист гений, Бродски според Юз е бил с изключително мощен интелект, след като продължава да пише най-пълнокръвно дори през годината след тежката сърдечна операция и общата упойка. Юз например цяла година не е можел нищо „свъстно да сътвори“ заради хаповете, които е трябвало да пие, ходел е като замаян, все му се е спяло. Продължава да пише „Слепият ангел“ – романа на живота си, вече е почти на финала, но сякаш оглушава, губи интонацията, губи ритъма – и го зарязва.

Каква загуба за литературата, мисля си с мъка, какви само страници от този ръкопис ми е чел Юз... Дано не ги изтрпе, както се заканва. И си спомням описанието на една погребална процесия в Ню Орлиънс и най-непостижимото – описанието на музиката, на самия джаз, който музикантите свирят след ковчега.

5 август 2010

Вчера Юз съобщи: „Тази нощ измислих ново определение на времето: „Времето е форма на живот на Бога“. („Време – форма жизни Бога“.)

6 август 2010

Връщат се двамата с Ира от гората с кофа, пълна догоре с гъби, и Юз казва: „Знаеш ли до какво заключение стигнах, Жоро? – гледа ме изпитателно Юз: – Че прекрасно е онова, при което същността и причината са едно“. („Прекрасное – когда сущность и причина одно и тоже“.)

10 август 2010

Ако древните са рекли: „Нито ден без ред“, то за Юз важи максимата: „Нито ден без нова мисъл“!

За днес тя е: „Да се твърди, че няма Бог, е също такава идиотщина, както, ако утре компютърът каже, че човекът не съществува“.

Но оставих вратата открената

7 октомври 2016, Поморие

Суров наглед мъж, минал през лагерите и чужд на театралните ефекти, Юз е чувствителен като дете и верен до гроб приятел. Тази година през септември беше за трети път у нас. Когато му предадох поканата на Пловдив за участие в Европейските писателски срещи и той я прие, не повярвах – Юз пристигна с Ира в навечерието на своите 87 години! Поляхме ги и подпряхме, както се полага и както той искаше – в семеен кръг и с боготвореното от него агнешко печено. Единственият „външен“ гост, който той поиска да види между нас, беше поетът Виктор Самуилов, първият преводач на песните му на български език. Докато двамата с Виктор се подквасвахме с узо и водка, а Юз – с коняк и все по-въодушевени наздравци, включих диктофона и помолих честития рожденик да прочете последното си стихотворение. Беше го нарекъл „Есенни станси“ и от месеци насам току получавах по електронната поща нови варианти. Че Юз беше човек на крайностите, знаех добре, но такъв юношески изблик на вдъхновение и постоянство в чувствата от своенравен белетрист като негова милост не очаквах. Бях заобичал това необикновено поетическо завещание, което Юз пишеше с толкова мъдър хумор и преклонение към природата и живота, с такава отговорност към всяка своя дума и

Словото изобщо, и държах да го прочете именно на този паметен за всички ни тогава ден.

Не ни се наложи да чакаме дълго. Юз нагласи двата чифта очила един върху друг и го прочете от екрана на компютъра. С онова вълнение, което се предава мигновено на околните. Записа пазя.

Ден по-късно заминахме за Пловдив. И по пътя, и по време на поредицата от срещи с официални лица и всякакви пловдивски чешити, пресконференции, четения, обиколки, закуски и вечери Юз не спря да говори. Да изслушва и разказва истории, да запомня имена и сипе остроумия, да надписва книги, съчинява посвещения и шеговити куплетчета. „Кажете ми, Юз, къде е разковничето на това твое дълголетие?“ – го попита една вечер на масата неговата стара познайница Божана Апостолова. Не чух какво ѝ прошепна на ухото Юз. С остатъка от сърцето си той вече повече от две десетилетия беше загадка за американските лекари. Божана прихна, но аз имах свой отговор и знаех: в Духа. В природата на неговия талант – да твори денонощно, където и да се намира: в лагера, на свобода, с приятели на маса, сам в кухнята, насън или в разговор с продавачката от магазина, зад волана, в леглото с лаптопа... Иначе няма как да си обясним откъде тия сили, памет и ясна мисъл, която той никога не губи...

А как е отговорил на въпроса на Божана, питайте нея. Мисля, че е казал:

„Аз излязох от големия секс, но оставих вратата открехната“.

20 април 2020